

Research Paper

Political Reconciliation and Development in Iran; Investigation of Some Theoretical and Practical Propositions

* Mojtaba Maghsoudi¹

1. Associate Professor, Department of Political Science, Islamic Azad University, Central Tehran Branch

DOI: [10.22034/ipsa.2022.4445.3861](https://doi.org/10.22034/ipsa.2022.4445.3861)

Receive Date: 31 August 2021

Revise Date: 16 January 2022

Accept Date: 04 February 2022

©2021 by the authors, Licensee IPISA, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Extended Abstract

Introduction

The present study seeks to examine the relationship between "reconciliation and political reconciliation" and "development and national development" in Iran.

In this article, he first deals with development as a national and all-encompassing ideal in the world. It then goes on to outline theories and views that claim that development will be achieved in a context of peace and a world free of violence and war.

In the framework of theoretical and approach considerations of this work; Communities, including society, social forces, elites and the political system in Iran, in order to achieve development, have to reduce the amount of internal and external conflicts and conflicts and their efforts in a conciliatory and peaceful context to achieve development. And aggregate progress.

The article then deals with the pathology of the issue of political reconciliation, and proposes 5 key propositions that address the concrete and strategic requirements for achieving political reconciliation and development. The most important innovation of this article is focused on the production, aggregation and representation of theoretical, practical and applied literature on the need for reconciliation and political reconciliation in Iran, which has seriously endangered national development.

Methodology

This research has been done in the framework of a qualitative-conceptual method, lived experience, close and researching researcher, monitoring developments and document-library data collection. The researcher tries to show the relationship between the variables of political reconciliation and development, especially from the perspective of political sociology, and to

* Corresponding Author:

Mojtaba Maghsoudi, Ph.D.

E-mail: maghsoudi42@yahoo.com

provide solutions appropriate to Iranian society within the framework of prescriptive, normative and strategic considerations.

Discussion

According to the author of the article, Iran today needs dialogue and reconciliation more than ever. Without reconciliation and dialogue, achieving growth and prosperity and relative social happiness is not possible; Because all positive activities take place in an atmosphere of peace, and no country has achieved its development goals under the influence of conflict and tension; In this regard, development requires a safe and peaceful environment. Therefore, this article, while examining the obstacles to political reconciliation in Iran, offers suggestions for removing these obstacles and preparing as much development as possible in Iran.

Political reconciliation is one of the concepts of content change in political culture. In our country despite the many capacities and necessities in using this concept, it is practically in a cycle of misunderstanding, misreading and individual and group interests; In this regard, not only has it not found a place in the political program and action of socio-political actors and activists; Rather, it has been attacked by critics and opponents, both theoretically and practically, as an anti-value.

By studying and reviewing various opinions, it can be said that political reconciliation is in fact a kind of reconciliation and active bilateral or multilateral complex politics in which the stakeholders, through or relying on accepting and recognizing each other; Dialogue, negotiation and bargaining, with rational calculation, expediency and insight and foresight to ensure the interests (individual, group, national and regional) and resolve problems and accept current trends based on existing laws and standards of political reconciliation.

Accordingly, political compromise is a kind of collective agreement of political actors on resolving problems and accepting future trends based on existing laws and standards and sometimes based on "consent". Reconciliation, specifically as a passage through the two paths of "negotiation" and "amnesty, forgiveness and self-sacrifice", has both the capacity to deepen and reversible, and thus, reconciliation in violent, ideological, revolutionary and insurgent societies. It is considered a kind of "courage" and "self-sacrifice". Thus, political reconciliation is a kind of moral and virtue-based action arising from the nature of human beings, which pursues cooperation, interaction, reconciliation and seeking peace, which in itself has a kind of virtue and courage with a moral approach.

Political development, as a multifaceted process, is also influenced by the capacities of the "political system" and the "society" in conducting political reconciliation. In other words; The capacity for political reconciliation is an indicator of the political development of a political system and society; from this point of view, the more the political society develops and institutionalizes the capacity for political reconciliation in itself and the institutions of power, society and social forces, civil institutions and in political culture, and internalizes and perpetuates reconciliation; Is more politically developed, Thus; Political development is not a one-way street, it is not only focused on the institution of

government and sovereignty, but also on the conciliatory action of society and social and civil forces. In this direction, the culture of adaptation, agreement and compromise with tolerance and the culture of dialogue, and especially critical dialogue among all forces and with the institution of power, is an important part of political development.

Pathology of political reconciliation in Iran: Political reconciliation in the political society of Iran faces various obstacles and bottlenecks, and the traces of these harms can be sought in political, economic, social, cultural dimensions, which will be briefly referred to.

- Hegemonic and antagonistic reading of the political sphere;
- Misunderstanding of political reconciliation as commitment, passivity and submission;
- Negative historical experiences of political reconciliation, especially in contemporary Iranian history;
- The approach of the Islamic Revolution and the content of the Constitution in promoting revolutionaryism, xenophobia, insurgency and the conflict of foreign policy with the existing international order as an unjust system;
- Lack of proper observance of citizenship rights along with weak civic responsibility and the existence of some discrimination between different ethnic and national groups, along with the intensification of socio-economic gaps and the declining trend of the middle class, the spread of marginalization and increasing poverty and destitution And the spread of individual and collective conflicts;
- Weakness of civil institutions and political organizations in peaceful and peace-building activities;
- Immoral competitions and recognition of another and rival's anonymity;
- Ideological approach to reconciliation and tabooing the subject of negotiation and political reconciliation and highlighting jihad and martyrdom;
- Weakness of education and promotion of peace and citizenship literature in the educational system, in public culture, in public and national media and from official tribunes;

Solutions for Reconciliation and Development in Iran: There is no doubt that the way to achieve national reconciliation in Iran is through political development and the institutionalization of free and fair participation of all parties, ethnicities and factions in elections and decision-making. Political in Iran will lead to the further development of the country. With regard to this, in the following, we will review some strategies for achieving this in the Islamic Republic of Iran:

- Leaving the misunderstanding of the issue of reconciliation;
- Turning negative discourses into positive and patterned discourses;
- Tolerant and comprehensive identification of actors;
- Capacity building for the development of civic institutions;
- Citizenship education and peace-building discourse;

Conclusion

Look at peace and reconciliation from every angle; Whether as a social phenomenon, or a social reality, whether peace as a social issue, whether peace

and reconciliation as a concern, an ideal and an ultimate goal, or as a basic need; Peace and reconciliation is a necessity today and tomorrow in Iranian society. In order to achieve this, although according to Morgenthau, the role of the government in ensuring and maintaining internal peace is a necessary condition, but in itself is not enough. Without government participation, internal peace is not possible, but peace in national societies cannot be achieved without government participation alone. Therefore, in the current situation in Iran, the pursuit of peace and reconciliation is the "common social responsibility" of all, including "social forces", "government", "elites" and "citizens".

Regarding the requirements and prerequisites for the expansion of peace and convergence, it can be said that political development, political participation, the establishment of the system and civil rights, political socialization, political trust, responsibility, accountability, efficiency, etc. are the product of political reconciliation. Adherence to the constitution, the existence of an independent judiciary, fair trial and equal access to the courts, respect for the rights of minorities, ethnic groups and women, and marginalized forces are also part of the reconciliation and development project. On the other hand; Equitable distribution of wealth and regional balance and product development are reconciliation. Also, reducing the feeling of relative deprivation, eliminating negative mentalities after reconciliation will be achieved, and undoubtedly, preserving the historical geography of Iran in the light of reconciliation of all ethnic groups and individuals will be achieved more than before. In addition to these issues, social trust, institutional trust (trust in the efficiency and performance of institutions by the people), social capital, social satisfaction, the existence of social institutions, etc. will also be achieved in the light of political reconciliation.

Therefore, the struggle for peace and reconciliation will have numerous consequences in various fields, which will appear in the process of its realization. Thus; Perhaps never before has there been a sense of the need for national solidarity, political reconciliation and universal national reconciliation. No time like today's conditions of the country in spite of apparent unity; It was not plural and yet dispersed. Never before in the country, as today, have the forces been in intellectual, structural and functional challenge and conflict, and there has never been such a division and conflict in the body of social forces.

Our society today suffers from many problems that, if left unchecked, may sooner or later turn into a crisis. These problems range from environmental issues such as water wastage, soil erosion and air pollution, to social anomalies such as addiction, divorce, the spread of violence, increased corruption and rent-seeking, and other immoralities we face on a daily basis, as well as poverty and discrimination. It includes class distance, and the experience of decades of revolution has shown that no faction alone can solve these problems.

In such circumstances, the use of the discourse of national reconciliation is an undeniable necessity for the Iranian society. Of course, the emergence of any discourse, including the discourse of peace and development in the productive society:

- The internal capacities and requirements of certain sections and periods of the

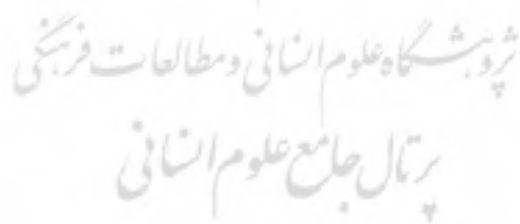

socio-political life of the society and the country,

- Interaction and weight of major actors in the political and social spheres of society,
- Position, function and weight of civil institutions,
- How to distribute scarce resources such as power, wealth and capital, land, work, prestige and status and the need to review and redistribute these resources (peace as a fair, equitable, moral management of scarce resources according to the two elements of "time and place" and "The weight of influential elements" through the law and the involvement of the country's economic system and its orientations,
- The nature and essence of government and the structure of government and the interests of the institution of power,
- The impact of foreign actors and regional and international developments,
- Type of relations between: institution of power within, institution of power with people, institution of power with groups, social forces, civil and political institutions, people with people and people with social and political institutions, and institutions and social and civil forces with each other,

Therefore, the process of development and fruition of the reconciliation discourse, even if it is quickly adopted in Iranian society, observes a long, sensitive and tortuous process, and the loss of any time, however small, will have worse consequences for Iranian society and the development process.

Keywords: Reconciliation, Political Reconciliation, Peace, Development, Iran.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مصالحه سیاسی و توسعه در ایران؛ بررسی چند گزاره نظری و انضمامی

* مجتبی مقصودی^۱ ID

۱. دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی، تهران مرکزی، تهران، ایران

لینک گزارش نتیجه مشابهت‌یابی: https://hamyab.sinaweb.net/Ci_result/details/4CF94D36525F7835/2%

20.1001.1.1735790.1400.16.4.7.6

چکیده

پژوهش پیش‌رو، ضمن تأکید بر توسعه به مثابه آرمانی ملی و فراگیر در سطح جهان، با طرح و تشریح نظریه‌ها و دیدگاه‌های معطوف به نسبت میان «مصالحه و مصالحه سیاسی» با «توسعه و توسعه ملی»، به‌ویژه نظریه‌هایی که مدعی‌اند توسعه در بستر صلح و جهان‌عاری از خشونت و جنگ محقق خواهد شد، تلاش کرده است نسبت میان مصالحه سیاسی و توسعه ملی در ایران را بازنمایی و ضرورت و بایسته‌های آن را بررسی کند. در چارچوب ملاحظات نظری و رویکردی این مقاله، جوامع و ازجمله جامعه، نیروهای اجتماعی، نخبگان، و نظام سیاسی در ایران برای رسیدن به توسعه ناچارند از میزان تعارض‌ها و درگیری‌های درونی و بیرونی کاسته و توان و همت خود را در بستری مصالحه‌جویانه و آرامش‌طلبانه برای رسیدن به توسعه و پیشرفت تجمیع کنند. براساس این الگو و در قالب روشی کیفی-تفهیمی و تجربه‌زیسته و گردآوری اسنادی-کتابخانه‌ای داده‌ها، این مقاله با آسیب‌شناسی موضوع مصالحه سیاسی، ۵ گزاره کلیدی ناظر بر الزامات و بایسته‌های انضمامی و راهبردی برای دستیابی به مصالحه سیاسی و توسعه است را طرح کرده است. در وجوه ایجابی و سلبی، خروج از بدفهمی‌ها و کژفهمی‌ها درباره موضوع مصالحه، تبدیل‌گفتمان‌های سلبی به گفتمان‌های ایجابی و الگوبودگی، شناسایی حداکثری کنشگران، ظرفیت‌سازی برای توسعه نهادهای مدنی و آموزش شهروندی و گفتمان‌سازی درباره صلح، ۵ گزاره‌ای هستند که نویسنده در این مقاله بررسی و تحلیل کرده است. مهم‌ترین نوآوری این مقاله، معطوف به تولید، تجمیع، و بازنمایی ادبیات نظری و انضمامی درباره ضرورت مصالحه‌جویی و مصالحه سیاسی در ایران است که توسعه ملی را با دشواری‌های جدی‌ای روبه‌رو کرده است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۶/۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۱۰/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۱۵

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی:

مصالحه، مصالحه سیاسی، صلح، توسعه، ایران

* نویسنده مسئول:

مجتبی مقصودی

پست الکترونیک: maghsoodi42@yahoo.com

مقدمه

توسعه و تمدن، محصول تعامل سازنده بین انسان‌ها و جوامع است. انسان‌ها در فضایی صلح‌آمیز و مسالمت‌جویانه با پذیرش و تحمل یکدیگر، آن‌گونه که هستند و مبادله خودجوش و آزادانه منابع و امکانات و سرمایه‌های خود می‌توانند زمینه‌ساز ترقی و پیشرفت و توسعه و تکامل یکدیگر شوند. از نظر آمارتیا سن^۱ دو برداشت از توسعه وجود دارد. نخست، برداشتی که توسعه را فرایندی «وحشی و خشونت‌بار» می‌بیند و دیگری، برداشتی که آن را فرایندی «دوستانه» در نظر می‌گیرد (سن، ۱۳۸۱: ۵۶-۵۷). در برداشت نخست، توسعه به صورت مکانیکی دنبال می‌شود، اما در برداشت دوم، همراه با توجه به اجتماع و ظرفیت‌های انسانی به دست می‌آید. نظریه‌های جدید توسعه نیز به برداشت دوم نزدیک‌ترند. این رویدادها باعث شده‌اند که پس از مدت‌ها اختلاف نظر، از دهه ۱۹۷۰ میلادی به این سو اجماع نسبی در مورد معنای توسعه به وجود آید که در این معنا، توسعه، فرایند تحول در راستای ایجاد تغییرات زیربنایی در نظام اجتماعی به شمار می‌آید که تنها شامل افزایش رشد اقتصادی نمی‌شود؛ بلکه جریانی چندبُعدی است که در عرصه‌های مختلف زندگی انسان ظاهر می‌شود و رسیدن به آن، نیازمند تغییرات بنیادین در ساخت اجتماعی، طرز تلقی، باورهای عامه مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری‌ها و ریشه‌کن کردن فقر مطلق است؛ به بیان روشن‌تر، توسعه، به معنای ارتقای پیوسته کل جامعه و نظم اجتماعی به سوی زندگی بهتر و انسانی‌تر است؛ زندگی بهتری که براساس نظر مایکل تودارو، بر سه اصل و ارزش اساسی توان تأمین معاش (قدرت تأمین نیازهای اساسی و تداوم بخش زندگی مانند غذا، پوشاک، مسکن، بهداشت، و امنیت)؛ اعتماد به نفس (احساس شخصیت کردن، عزت نفس داشتن و آلت دست دیگران برای مقاصد شخصی واقع نشدن)، و آزادی (قدرت انتخاب) مبتنی است (تودارو، ۱۳۹۱: ۱۳۵).

این مفهوم از توسعه، بیش از هر چیز، توجه به موضوع‌هایی مانند فرهنگ، گفت‌وگو، دوستی، صلح، و... را ضروری کرده است. همچنین، جداسازی و تجزیه مفهوم توسعه را در قالب مفاهیمی همچون توسعه اقتصادی، توسعه سیاسی، توسعه فرهنگی و... منع کرده و بر این نظر است که دستیابی جوامع به توسعه، تنها از طریق همراهی و هماهنگی ابعاد مختلف این مفهوم اعم از اقتصاد، سیاست، فرهنگ، و... امکان‌پذیر است. این هماهنگی و هم‌نوایی پیش و بیش از هر چیز

1. Amartya Sen

مستلزم گفت‌وگو، مشارکت، و مصالحه است. از طریق گفت‌وگو و مصالحه است که همکاری و هماهنگی میان اجزای مختلف یک جامعه و سرانجام، توسعه در آن جامعه شکل می‌گیرد. مایکل آلن گلسپی^۱، فیلسوف معاصر امریکایی، با تأیید نظرات هابرماس این دیدگاه را مطرح می‌کند که از رهگذر گفت‌وگو، جهان به سوی عقلانیت حرکت کرده است. به نظر وی، وجود گفتمان به معنای گفت‌وگوی انتقادی درون یک جامعه، باعث می‌شود که سنت‌های متعصبانه و اشتباه، مورد نقادی قرار گیرند و در چنین فضایی، سنت‌هایی پابرجا می‌مانند که بتوانند پاسخ انتقاد را بدهند و زمینه توسعه را فراهم کنند (گلسپی، ۱۳۹۳).

پیگیری توسعه در قالب مفاهیمی همچون مشارکت، مصالحه، و گفت‌وگو و نقش انکارناپذیر آن در بهبود وضعیت توسعه در کشورهای مختلف، نظریه‌پردازی و تدوین ادبیات مناسب برای این موضوع را ضروری می‌کند. این مقاله با پذیرش مفروض یادشده، تلاشی است برای تبیین رابطه میان مصالحه و توسعه و سپس، آسیب‌شناسی و ارائه پیشنهادها مناسب برای کار بست مصالحه (سیاسی) به منظور پیشبرد فرایند توسعه در جمهوری اسلامی ایران.

طرح این مفروض، متأثر از وجود چالش‌های گسترده در حوزه توسعه اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران، به‌ویژه در دو دهه اخیر است که در عمل، زیست کرامت‌مدار مردم ایران را دچار آسیب‌های جدی کرده است. رشد اقتصادی صفر درصدی، کاهش سطح رفاه عمومی، گسترش شکاف‌های درآمدی و فقر و حاشیه‌نشینی، تنزل جایگاه اقتصادی-اجتماعی بخش اعظم طبقه متوسط، کاهش سرمایه، اعتماد و رضایت اجتماعی (شورای اجتماعی کشور، ۱۳۹۵، سه جلد)، افول شاخص‌های حکمرانی، شفافیت، مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی (گرامیان، ۱۳۹۹)، که در ادامه مقاله به آن‌ها اشاره خواهد شد، در کنار سیاست داخلی و خارجی میدان‌محور، تعارض با بخش قابل توجهی از بازیگران بین‌المللی، منطقه‌ای، و کشورهای همسایه و ترویج انقلابی‌گری، به‌ویژه در سطح منطقه (وتنکا، ۲۰۲۱)، شرایطی را رقم زده است که لازم است به‌گونه‌ای جدی بررسی و برای آن چاره‌جویی شود.

به نظر نویسنده مقاله، ایران امروز، بیش از هر زمان دیگری، نیازمند و تشنه گفت‌وگو و مصالحه است. بدون مصالحه و گفت‌وگو، دستیابی به رشد و شکوفایی و خوشبختی نسبی اجتماعی امکان‌پذیر نیست. ما امروز، بیش از هر زمان دیگری به مصالحه و آشتی نیاز داریم؛

1. Micael Allen Gillespie
2. Vatanka

زیرا همه فعالیت‌های مثبت در فضای صلح انجام می‌شود و هیچ کشوری با وجود درگیری و تنش‌ها به اهداف توسعه دست نیافته است و توسعه، نیازمند بستری امن و آرام است؛ از این رو، این مقاله، ضمن بررسی موانع مصالحه سیاسی در ایران، پیشنهادهایی را برای رفع این موانع و فراهم کردن بستر توسعه در ایران ارائه کرده است. این پژوهش در چارچوب روشی کیفی-تفهمی، تجربه زیسته از نزدیک و جست‌وجوگر پژوهشگر، رصد تحولات و گردآوری اسنادی-کتابخانه‌ای داده‌ها تلاش کرده است، نسبت میان متغیرهای مصالحه سیاسی و توسعه را به‌ویژه از منظر جامعه‌شناسی سیاسی بازنمایی کرده و در چارچوب ملاحظات تجویزی، هنجاری، و راهبردی، راه‌حلهایی متناسب با جامعه ایران را برای آن ارائه دهد.

۱. پیشینه و مطالعات مفهومی و نظری

دستیابی به صلح و آرامش از دیرباز از مهم‌ترین آمال بشری بوده است و به تبع این آرزوی بشری، از سده‌های پیش تاکنون ادبیات نظری گسترده‌ای تدوین و خلق شده است؛ اما مفهوم مصالحه و به‌ویژه مصالحه سیاسی در ادبیات رایج سیاسی ایران در دوران معاصر و باوجود ظرفیت‌ها و ضرورت‌های فراوان بهره‌گیری از آن، به‌گونه‌ای شایسته و بایسته مطرح و موردتوجه نبوده است. در این قسمت ضمن بررسی مختصر پیشینه موجود و همچنین، تعریف مصالحه و مصالحه سیاسی و طرح دیدگاه‌های برخی از صاحب‌نظران، ابعاد گوناگون آن را بررسی خواهیم کرد.

۱-۱. پیشینه و مروری بر ادبیات تحقیق

مفهوم مصالحه و به‌ویژه مصالحه سیاسی، ازجمله مفاهیم مهجور و مغلوب فرهنگ سیاسی است. در ادبیات رایج سیاسی ایران نیز باوجود ظرفیت‌ها و ضرورت‌های فراوان، بهره‌گیری از مفهوم مصالحه سیاسی، درعمل در چنبره بدفهمی، ناهمپی، و منافع فردی و گروهی قرار گرفته و در برنامه و عمل سیاسی، نه‌تنها جایی درخور نیافته است، بلکه هم‌به‌لحاظ نظری و هم‌به‌لحاظ عملی، به‌مثابه یک ضدارزش مورد حمله منتقدان و مخالفان قرار گرفته است؛ به‌همین دلیل، منابع زیادی در این باره وجود ندارد. ازجمله اندک مطالب مرتبط با این موضوع می‌توان به مقاله «تحلیل الگو و سازوکارهای مصالحه سیاسی در ایران پس از انقلاب اسلامی» اثر محمدرضا پورقوشچی و مجتبی مقصدی اشاره کرد که در آن، نویسندگان با تأکید بر ماهیت خصومت‌آمیز گفتمان‌های حاکم بر جمهوری اسلامی ایران پس از انقلاب، بر این اندیشه‌اند که تازمانی که این رویکرد خصمانه به ماهیتی رقابت‌آمیز مبتنی بر مصالحه تغییر نیابد، مصالحه سیاسی در ایران شکل نخواهد گرفت.

مهدی کریمی و محمدرضا حافظ‌نیا در مقاله «تبیین نقش دولت محلی در صلح‌سازی»، ضمن برجسته‌سازی نقش دولت‌های محلی در مرحله پیش از منازعه، نقش دولت محلی در صلح محلی در سه مرحله پیش، هنگام و پس از ایجاد صلح را بررسی کرده و به این ترتیب کوشیده‌اند کارکرد نهاد دولت محلی را در راستای بنای صلح پایدار تبیین کنند.

«امکان یا امتناع مصالحه در فرهنگ سیاسی و گفتمان‌های رسمی جمهوری اسلامی ایران»، عنوان مقاله دیگری از محمدرضا پورقوشچی و مجتبی مقصدی است که با بررسی نسبت میان مصالحه سیاسی با هریک از گفتمان‌های شکل گرفته در جمهوری اسلامی ایران، در پی ارائه راهکاری برای ایجاد مصالحه در جامعه ایران بوده است.

فریده محمدعلی‌پور و دیگران نیز در مقاله «تحول در نظام سیاسی آرتائید در افریقای جنوبی و صلح‌سازی»، ضمن بررسی فرایند ایجاد صلح در کشور افریقای جنوبی، بر این نظرند که به‌کارگیری برخی تجربه‌های این کشور، از جمله تقویت روحیه مصالحه‌جویی در زیست سیاسی و اجتماعی، فراهم کردن امکان مشارکت اپوزیسیون در قدرت، مدارای مذهبی، اصلاح ساختارها، و... می‌تواند برای ایجاد مصالحه در جامعه ایران مفید باشد.

«مصالحه‌جویی سیاسی در ایران و چالش‌های آن»، عنوان مقاله دیگر از نگارنده و سمانه کمالی دولت‌آبادی است که با بررسی موردی دولت چهارم قوام‌السلطنه طی سال‌های ۱۳۲۴ تا ۱۳۲۶ و دولت موقت مهندس بازرگان در سال‌های ۱۳۵۷ و ۱۳۵۸، چالش‌های مصالحه‌جویی سیاسی در دو دوره یادشده را برمی‌شمرد.

بخش عمده ادبیات موجود نیز بیش از آنکه مفهوم مصالحه (سیاسی) را بررسی کرده باشند، به مفهوم صلح، آن هم بیشتر در حوزه بین‌المللی اشاره دارند و در ضمن، کمتر به‌طور مستقیم به رابطه میان مصالحه سیاسی و توسعه اشاره کرده‌اند.

در عرصه بین‌المللی نیز با وجود ادبیات بسیار درباره رابطه میان جنگ و توسعه در سال‌ها و دهه‌های پیشین، تنها پس از پایان جنگ سرد در دهه ۱۹۹۰ بود که رابطه میان توسعه و صلح، مطرح‌نظر پژوهشگران و تحلیلگران قرار گرفت و صلح‌سازی به‌عنوان یکی از عوامل اصلی ایجاد و پیشبرد توسعه، مورد بررسی قرار گرفت که از آن جمله می‌توان به مقاله «صلح‌سازی و توسعه»^۱ ماتس بردال^۲، کتاب «مصالحه سیاسی» اندریو اسکاپ^۱، کتاب «نظریه اخلاقی مصالحه» اثر کالین

1. Peacebuilding and Development

2. Mats Berdal

مورفی، و... اشاره کرد.

۲-۱. مصالحه و مصالحه سیاسی

امروزه یکی از موضوع‌های مهم در بسیاری از جوامعی که در آغاز یا میانه راه توسعه قرار دارند، مناقشات، کشمکش‌ها، درگیری‌ها، و تعارضاتی است که در نتیجه نبود نهادهای سیاسی مناسب و گاهی به دلیل نهادسازی‌های سیاسی نامناسب، اگرچه نه به شکل جنگ داخلی، ولی به عنوان مانعی اصلی، در مسیر توسعه این کشورها نمایان است و نتیجه آن، سنگ‌اندازی‌ها و کارشکنی‌های رقبا و طرفین درگیری در دستیابی طرف یا طرف‌های دیگر به موفقیت و محقق کردن بخشی از نیازهای جوامع است. نتیجه این وضعیت، تبدیل به خرابه کردن هر آنچه قبلی در امر توسعه و آبادانی نمود، توسط شخص بعدی‌ای است که بلافاصله پس از او به قدرت رسیده است. این کشاکش و درگیری‌ها نشان‌دهنده وضعیت ناصح و نامصلحه‌آمیز حاکم بر این کشورهاست (فاضلی، ۱۳۹۸) و ضروری است که برای تسریع در روند توسعه، هرچه سریع‌تر، سنگ از پاهای رقیب برای رسیدن به توسعه برکنده و در یک فرایند مصالحه‌جویانه و مشارکت‌جویانه، گام‌های رسیدن به توسعه، بلندتر و بلندتر برداشته شود. هدف از توسعه ادبیات مصالحه، کمک به رفع بخشی از این مشکلات و ضرورت‌هاست؛ از همین رو، پژوهش‌های مربوط به مصالحه، در طول ۳۰ سال اخیر، فارغ از موضوع محل تعارض، رشد چشمگیری داشته و طی سال‌های گذشته، مصالحه به یک روند گریزناپذیر حقوقی، سیاسی، و فرهنگی جوامع تبدیل شده است.

۳-۱. مفهوم مصالحه

واژه مصالحه^۱، برآمده از صلح، صلاح، و مصلحت، از جمله مفاهیم مهم در مقابل واژه‌هایی مانند جنگ، مجادله، منازعه و مناقشه، کشمکش و مشاجره، پافشاری و عصبیت به‌شمار می‌آید. این واژه در بسیاری از متون، با بخشش^۲ مترادف تلقی می‌شوند (مقصودی، ۱۳۹۸)؛ به عنوان نمونه، فرهنگ معین آن را برابر با واژه صلح و آشتی دانسته و لغت‌نامه دهخدا نیز آن را به معنای بخشیدن و صلح کردن می‌داند. فرهنگ لغت وبستر، مصالحه را در یک تعریف ساده عبارت از برقراری دوباره

1. Andrew Schaap
2. Reconciliation
3. Forgiveness

دوستی و هماهنگی می‌داند؛ بنابراین، مصالحه به واژه‌هایی مانند صلح، مصلحت، و صلاح نزدیک بوده و در ادبیات سیاسی به مفهوم آشتی سیاسی، سازش، و تفاهم سیاسی به‌کار رفته است. اگرچه اصطلاح مصالحه، بسیار پیچیده و چندوجهی است و تنها با یک تعریف چندکلمه‌ای نمی‌توان درباره آن به اتفاق نظر رسید. مصالحه، مفهومی است که به‌گونه‌ای گسترده، قابل تفسیر است و بازیگران درباره اینکه «مصالحه درست چگونه باید باشد»، بسیار متفاوت می‌اندیشند؛ به‌عنوان نمونه، بازیگران مختلف در افریقای جنوبی، مصالحه را در گستره‌ای از مفاهیم متفاوت همچون، یک ایدئولوژی غیرنژادی که وحدت را در میان ملتی رنگین‌کمانی^۱ (همچون طیفی از رنگ‌ها) ارتقا می‌دهد، یا به‌عنوان یک فهم بین‌المللی که از هویت فرهنگ‌های مختلف محافظت می‌کند، یا یک ایدئولوژی مذهبی که خواستار توبه خطاکاران است، و همچنین یک رهیافت حقوق‌بشری که خواهان حاکمیت قانون برای جلوگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی است، و البته به‌معنای ساخت جامعه‌ای که اعتماد اجتماعی را به شهرها و مناطق تقسیم‌شده بازمی‌گرداند، تعریف و تفسیر کرده‌اند (اسکاپ^۲، ۲۰۰۵: ۱۱).

اما در یک تعریف مختصر و ابتدایی می‌توان منظور از «مصالحه» را اندیشه، تدابیر، سازوکارها، و روش‌هایی تعبیر کرد که مبتنی و معطوف بر فرایند تحقق صلح (ایجاد، حفظ، و توسعه آن) در جامعه باشد (ودان، ۲۰۱۳: ۸۷). اگرچه باید توجه داشت که مصالحه، تنها صلح نیست. درواقع، اگرچه هیچ صلحی بدون مصالحه به‌وجود نمی‌آید، اما مفهوم مصالحه، گامی فراتر از صلح است؛ زیرا مصالحه، هم‌زمان هم هدف است و هم یک فرایند؛ به‌بیان روشن‌تر، هم مقصد است و هم شیوه و روش رسیدن به آن مقصد! (هایس، برنز و بلوم فیلد^۳، ۲۰۰۳: ۷۴). مصالحه، به‌معنای به‌رسمیت شناختن حقوق برابر برای همه، و حتی فراتر از آن، هدف نهایی آن، دسترسی به آرامش است؛ جامعه‌ای که افراد آزاد و برابر را به‌رسمیت می‌شناسد، قادر به مقابله با خشونت تاریخی و از آن مهم‌تر، غلبه بر آن تاریخ است (ملی^۴ و دیگران، ۲۰۱۳: ۴). یک جامعه مصالحه‌یافته، به‌جای تبعیض، در کنار احقاق حقوق انسانی و قانونی همه شهروندان، تمام تلاش خود را صرف از بین بردن بیگانگی و ترس شهروندان و رشد

1. Rainbow Nation
2. Schaap
3. Huyse, Barnes & Bloomfield
4. Malley-Morrison

و گسترش همبستگی میان اتباع می‌کند تا از این طریق، با توسعه و گسترش امید، بهره‌وری اقتصادی و رفاه حاصل از تعاملات مسالمت‌آمیز افراد تحقق یابد (وایت تاکر^۱، ۱۹۹۹: ۹).

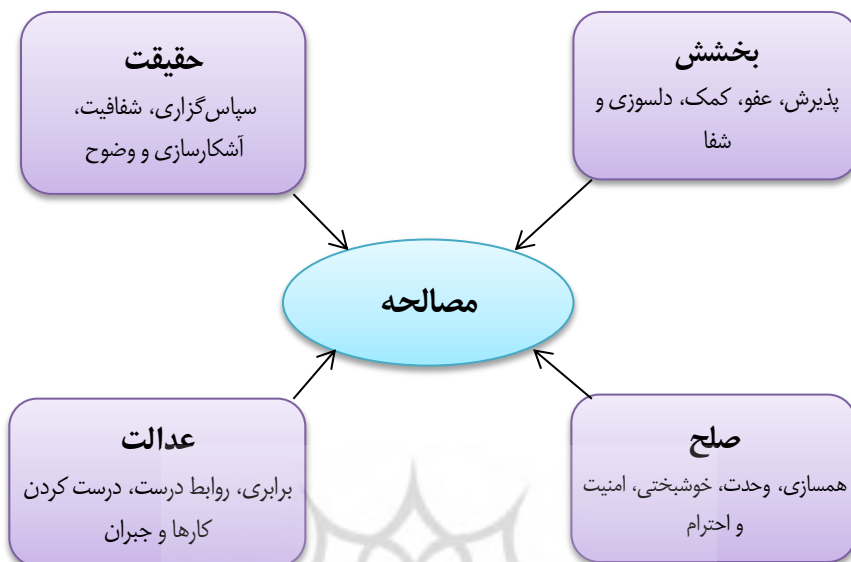
با این تعریف مختصر، در فرایند مصالحه باید امکان زیست در کنار یکدیگر - حتی در کنار دشمنان دیروزی - فراهم شود؛ هرچند ممکن است این همزیستی، الزاماً با دوست داشتن یا عفو همدیگر، یا حتی فراموش کردن گذشته همراه نباشد. نکته مهم این است که مصالحه، امکان مناسب‌تری از همزیستی و همکاری‌های موردنیاز برای مشارکت در جامعه را میان معارضان دیروز (با نظرداشت اینکه همه در کنار هم بهتر زندگی می‌کنیم، به جای اینکه متفرق باشیم) فراهم می‌کند.

از یک نقطه نظر، مصالحه در تقابل با سیاست است؛ چون مصالحه به نزدیکی، هارمونی، اجماع، و اتحاد، و سیاست، به گشودگی، آگونیسم، اختلاف، و تکثر گرایش دارد. در این دیدگاه، چون منطق مصالحه، به سوی حل و فصل نهایی متمایل می‌شود، این موضوع سیاست را به پایان می‌رساند (اسکاپ، ۲۰۰۵: ۸). ولی از نظرگاهی دیگر، از آنجاکه سیاست، فرایندی است که به رویارویی با پرسش‌هایی که ما را در گذشته از هم جدا کرده است، مجال می‌دهد، مصالحه، فرایندی موازی با سیاست است که بار دیگر درباره برقراری رابطه بین ما تأمل می‌کند (هایس، برنز و بلوم فیلد، ۲۰۰۳: ۷۸). شاید به همین دلیل است که شاهدیم که موضوع مصالحه، به کلیدواژه و محور اصلی گفتمان‌های سیاسی بسیاری از جوامع تقسیم و پراکنده شده تبدیل شده و همچون نسخه شفابخشی برای یک جامعه قطبی، زخمی، و تقسیم‌شده تجویز می‌شود؛ زیرا یک مصالحه مؤثر، بهترین تضمین برای گریز از ظهور و بروز خشونت گذشته است. از همین رو، عده‌ای بر این نظرند که مصالحه، نقطه تلاقی واقع‌گرایی با نوآوری و خلاقیت در رویارویی با درگیری‌های دنیای معاصر است (لدرآچ^۲، ۱۹۹۹: ۲۵).

جان پل لدرآچ^۳ (۱۹۹۹)، چهار مؤلفه مصالحه را عبارت می‌داند از: حقیقت، عدالت، بخشش (مهربانی)، و صلح. لدرآچ، مصالحه را در قالب فضایی اجتماعی بازنمایی می‌کند که در آن، طرفین به جای تعارض و درگیری پیوسته برای کسب پیروزی یا جداسری و انفکاک از یکدیگر، به همدیگر پیوسته‌اند (لدرآچ، ۱۹۹۹: ۲۹).

1. J. Whittaker
2. Lederach
3. John Paul Lederach

شکل شماره (۱). گرانیکاه‌های اصلی مصالحه از نظر جان پل لداچ

۴-۱. مفهوم مصالحهٔ سیاسی

مصالحهٔ سیاسی^۱، از جمله مفاهیم مهجور و مغلوب فرهنگ سیاسی به‌شمار می‌آید و حتی در ادبیات رایج سیاسی برخی کشورها در دوران معاصر، از جمله در کشور ما با وجود ظرفیت‌ها و ضرورت‌های فراوان برای بهره‌گیری از آن—در عمل، در چنبرهٔ بدفهمی، ناهمپی، و منافع فردی و گروهی قرار گرفته و در برنامه و عمل سیاسی کنشگران و فعالان سیاسی—اجتماعی، نه‌تنها جایی درخور نیافته است، بلکه هم به‌لحاظ نظری و هم به‌لحاظ عملی، به‌مثابه یک ضدارزش مورد حملهٔ منتقدان و مخالفان قرار گرفته است.

مفهوم مصالحهٔ سیاسی با مفاهیمی مانند آشتی سیاسی^۲، تفاهم سیاسی^۳ و توافق سیاسی^۴ همبسته است و در عین حال در تضاد با مفاهیمی نظیر منازعهٔ سیاسی^۵، مجادله و

1. Political Reconciliation
2. Political Compromise
3. Political Understanding
4. Political Agreement
5. Political Conflict

مناظرهٔ سیاسی^۱ است. (مقصودی، ۱۳۹۸)؛ بنابراین، مصالحه اگرچه هم خانوادهٔ صلح، مصلحت، و صلاح و به مفهوم آشتی، سازش، و تفاهم سیاسی نزدیک است، اما دقیقاً معنای آن‌ها را به همراه ندارد.

کالین مورفی^۲، مسیر مصالحهٔ سیاسی را به روند بازسازی روابط سیاسی معطوف می‌داند؛ روابطی که عمدتاً به تعاملات عمومی میان افراد درون یک کشور اعم از شهروندان و گروه‌های اجتماعی و مقامات دولتی معطوف است. مورفی، مصالحهٔ سیاسی را دستاورد دوره‌ای طولانی از درگیری یا سرکوب می‌داند که برای تأسیس یا بازسازی روابط دموکراتیک، ضروری و برای ترغیب صلح‌سازی در جهان مهم و بنیادی است (مورفی^۳، ۲۰۱۰: ii).

اندرو شاپ، این دیدگاه را مطرح می‌کند که اگر می‌خواهیم مصالحه را به‌عنوان یک مفهوم سیاسی بفهمیم، باید نه تنها به این موضوع توجه کنیم که چگونه سیاست به مصالحه می‌انجامد و می‌تواند مصالحه‌جویانه باشد، بلکه باید این موضوع را نیز در نظر داشته باشیم که چگونه مصالحه می‌تواند سیاسی باشد (اسکاپ^۴، ۲۰۰۵: ۸). به نظر او، مصالحهٔ سیاسی، تعاملی متواضعانه با هدف آشکار کردن ویژگی‌های مشترک جوامع است. وعدهٔ مصالحه، به ایجاد فضایی باز برای سیاست از طریق شناخت و به رسمیت شناختن دیگری به‌عنوان سازندهٔ مشترک یک جهان عمومی و به‌عنوان یک مخالف سیاسی، و نه یک آنتاگونیست، وابسته است؛ بنابراین، مصالحهٔ سیاسی، گذشتهٔ یک جامعه را که بین اشتباه‌کنندگان و اشتباهاتشان گرفتار است، پیش‌فرض نمی‌گیرد، بلکه تنها پیش‌فرض، وجود اراده‌ای برای زیست مشترک از طریق تعامل و گفت‌وگو است (اسکاپ، ۲۰۰۵: ۷۸).

پریسیلا هاینر^۵ (۲۰۰۰: ۱۶۱) مصالحه را به معنای نوسازی یا بازسازی روابط امروزی می‌داند که به‌وسیله تعارضات و نفرت‌های دیروز تخریب شده‌اند. در سیاست مصالحه، اشتباه‌های گذشته با گشادگی، به‌گونه‌ای علنی، و بدون آزرده‌گی عمومی می‌توانند مورد بحث قرار گیرند. چنان‌که روابط مخالفان و دشمنان امروز بایستی بر پایهٔ واکنش به چالش‌های امروز بنا شود، نه بر اساس

1. Political Debate
2. Colleen Murphy
3. Murphy
4. Schaap
5. Priscilla Hayner

روابط گذشته! افزون‌براین، باید میزانی از توافق عمومی بر سر حقایق و واقعیت‌های بنیادی تاریخی در مورد اینکه چه اشتباه‌هایی مرتکب شده‌اند، وجود داشته باشد (هینر^۱، ۲۰۰۰: ۱۱)؛ بنابراین، مصالحه سیاسی با ایجاد فضایی برای سیاست، خط‌مشی‌ای را فراهم می‌کند که در آن شهروندان، به‌گونه‌ای آگاهانه برای بهبود وضعیت امروز در مقایسه با گذشته تلاش می‌کنند.

با بررسی دیدگاه‌های گوناگون می‌توان گفت، مصالحه سیاسی در واقع به‌گونه‌ای سیاست‌ورزی آشتی‌پذیر و فعالانه دو یا چندجانبه پیچیده‌ای گفته می‌شود که طرف‌های ذی‌نفع از طریق یا با ابتنای بر پذیرش و شناسایی یکدیگر، به‌گفت‌وگو، مذاکره، و چانه‌زنی با محاسبه عقلانی، مصلحت، و بصیرت، و آینده‌اندیشی برای تأمین منافع (فردی، گروهی، ملی، و منطقه‌ای) و حل‌وفصل مشکلات و پذیرش روندهای جاری به‌استناد قوانین و موازین موجود، به آن روی می‌آورند. براین اساس، مصالحه سیاسی، نوعی توافق جمعی بازیگران سیاسی برای حل‌وفصل مشکلات و پذیرش روندهای آتی به‌استناد قوانین و موازین موجود و گاهی مبتنی بر «رضایت» است. مصالحه، به‌طور مشخص از دو گذرگاه «مذاکره» و «عفو، بخشش، گذشت، و ایثار» می‌گذرد و هم‌زمان از ظرفیت تعمیق‌پذیری و برگشت‌پذیری برخوردار است و ازاین لحاظ، مصالحه در جوامع خشونت‌زده، ایدئولوژیک، انقلابی، و شورشی، نوعی «شجاعت» و «ایثار» به‌شمار می‌آید (مقصودی، ۱۳۹۸). به‌این ترتیب، مصالحه سیاسی، نوعی کنش‌گری اخلاقی و فضیلت‌محور برآمده از سرشت و طبع انسان‌ها است که همکاری، تعامل، مصالحه‌جویی، و آرامش‌طلبی را پیگیری می‌کند که در بطن خود، نوعی فضیلت و شجاعت با رویکردی اخلاقی را نیز به‌همراه دارد.

۱-۵. رابطه میان مصالحه و توسعه

دستیابی جوامع به تمدن و توسعه، دستاورد مبارزه آدمی با ترس بوده است و در این مبارزه — به‌تعبیر گاستون بوتول^۲ — «ترس‌آفرین» و «تهدیدکننده»، هر دو به یک اندازه مورد توجه بوده‌اند (بوتول، ۱۳۸۸: ۴۵). بررسی‌های تاریخی حاکی از این است که زمینه اصلی توسعه و خاستگاه فرهنگ‌ها و تمدن‌ها، نقطه پایان جنگ‌ها، یعنی آغاز مصالحه‌ها و پایبندی به معاهدات صلح بوده است؛ زیرا فقر و بی‌خانمانی ناشی از دشمنی و جنگ، هیچ ضمانتی را

1. Hayner
2. Gaston Bouthou

برای درخشش ارزش‌های انسانی دربر نداشته و آنچه امکان رشد و اعتلای معنوی و توسعه علمی و فناوریانه را به‌عنوان همراه و مددکار مؤثر زندگی جمعی برای معاصران و آیندگان تضمین می‌کند، تنها صلح و دستاوردهای آن است.

سن سیمون^۱، بین پدیده جنگ و صنعتی‌شدن جامعه، رابطه‌ای معکوس را شناسایی کرده است؛ زیرا جنگ‌ها پیشتر برای به‌دست آوردن بردگان و نیروهای کار رایگان رخ می‌داد؛ به‌مرور که جوامع، صنعتی می‌شدند، اندیشه و فناوری، جایگزین فرودستان و کارگران می‌شد؛ بنابراین، جنگ‌ها به‌مرور کم‌رنگ‌تر شده و توسعه صنعتی مبتنی بر تکامل فناوریانه ادامه پیدا می‌کند؛ در این صورت تازمانی که ضرورت‌های فروش تولیدات و درآمدزایی‌های فراوان برقرار است، نیازی به جنگ نیست و بی‌تردید، انرژی و سرمایه‌ای که برای جنگ‌ها مصرف می‌شد می‌تواند هزینه یافتن بازارهای فروش شود (مظاهری، ۱۳۹۷: ۵۴).

به‌طور مشخص، اگرچه تلاش برای تبیین رابطه میان جنگ و توسعه در پژوهش‌های دانشگاهی، پیشینه‌ای طولانی دارد، اما توجه جدی به امر «صلح‌سازی» برای دستیابی به توسعه و توجه به مؤلفه صلح به‌عنوان یکی از لوازم و اسباب توسعه پایدار، تنها پس از پایان جنگ سرد، مورد توجه تحلیلگران این حوزه قرار گرفت (بردال^۲، ۲۰۱۳: ۱)؛ به‌عنوان مثال، مان هو و دینوف^۳ (۲۰۱۳: ۳۰) در پژوهشی با عنوان «مطالعه تجربی رونق اقتصادی و صلح»، این فرض را که صلح، تاریخ و فرهنگ و به‌طور کلی نهادها، نقش مکانیکی و تعیین‌کننده‌ای (همانند عوامل کار، سرمایه، و فناوری) در رشد اقتصادی ندارند، به‌آزمون گذاشته و نتیجه گرفته‌اند که رابطه مثبتی میان رشد اقتصادی و محیط صلح‌آمیز وجود دارد؛ اگرچه این رابطه، خطی و مکانیکی نیست (اسماعیل‌نیا و وصفی‌اسفستانی، ۱۳۹۵: ۱۴۰).

در پژوهش دیگری با عنوان «صلح و رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه»، که توسط سانتیراز گرام^۴ (۲۰۰۸: ۸۰۷) انجام شده است نیز با استفاده از داده‌های آماری سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۴ برای ۷۰ کشور در حال توسعه جهان، ارتباط محیط صلح‌آمیز با رشد اقتصادی بررسی شده است. نتایج این پژوهش نیز نشان می‌دهد که صلح به‌طور مستقیم و

1. Henri de Saint-Simon
2. Berdal
3. Man Ho and Dinov
4. Selvarathinam Santhirasegaram

غیرمستقیم بر رشد اقتصادی تأثیر می‌گذارد. صلح، موجب کاهش ریسک و نااطمینانی شده و تأثیر مثبتی بر انباشت سرمایه فیزیکی و انسانی دارد. افزون‌براین، محیط صلح‌آمیز، با افزایش بهره‌وری کار و سرمایه، بهبود حکمرانی خوب، افزایش ورود گردشگران خارجی، و عملکرد مؤثر نهادها، به‌طور غیرمستقیم در افزایش رشد اقتصادی مشارکت می‌کند.

از این‌رو به‌نظر می‌رسد که مدیریت تعارض و درگیری و خشونت، ارتباط قوی‌ای با سیاست توسعه موفق دارد. تعارض، درگیری، و خشونت به‌این معناست که در این کشورها و مناطق، وضعیت سیاست و خط‌مشی‌ها می‌تواند به‌سرعت و به‌گونه‌ای پیش‌بینی‌ناپذیر تغییر کند (ولف^۱ و دیگران، ۲۰۱۳: ۸)؛ لذا باید شرایطی برای تحقق صلح فراهم آورد تا از این رهگذر بتوان بر معضله شقاوت و بدبختی و فقر و ناامنی فائق آمد.

امروزه دیگر تردیدی نیست که برای دستیابی به توسعه، وجود صلح امری ضروری است و بدون صلح و امنیت، توسعه، سربانی بیش نیست. آشکار است که دستاورد جنگ، نابودی و ویرانی است و تازمانی که در یک جامعه، جنگ و ناامنی و تعارض و درگیری حاکم است، آن جامعه، رنگ توسعه به‌خود نخواهد دید. در همین راستا شاهد آنیم که در آغاز سومین دهه قرن بیست و یکم، سیاست‌گذاری صلح، آشتی، و مصالحه در همه ابعاد کنشگری سیاسی اجتماعی و فرهنگی، به‌ویژه در سطوح ملی، منطقه‌ای، و بین‌المللی، نه به‌مثابه یک تاکتیک، بلکه به‌عنوان یک راهبرد و الزام انسانی-عقلایی ارزیابی می‌شود. در جهان امروز، صلح، نه تنها یکی از نیازهای انسان‌ها و جوامع است، بلکه یک حق برای انسان‌ها به‌شمار می‌آید تا بتوانند در فضایی آکنده از صلح و آرامش زندگی کنند. این سلوک الهام‌گرفته از صلح، ناشی از یک عقلانیت توسعه‌گرا است و اندیشه و عمل مبتنی بر صلح، ساروج قوام، رشد و بالندگی جامعه است.

بنابراین، صلح در روابط خارجی و مصالحه و وفاق ملی در داخل کشور را می‌توان از مهم‌ترین عوامل دستیابی به توسعه در جوامع امروز دانست. شرط لازم برای توسعه جوامع، آشتی و مصالحه گروه‌های مختلف سیاسی در سطح ملی و صلح با جهان خارج باشد؛ زیرا وجود تعاملات بی‌تنش، سبب ایجاد فضایی آرام و هماهنگی و هم‌رأیی بین گروه‌های اجتماعی برای ایجاد عزم ملی می‌شود که به‌عنوان شرط لازم، زمینه توسعه را در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی فراهم خواهد کرد.

1. Wolff

توسعه سیاسی، به مثابه مفهومی بین‌رشته‌ای و پرکاربرد، از جمله موضوع‌های بااهمیت در حوزه جامعه‌شناسی سیاسی، جامعه‌شناسی توسعه، و ادبیات سیاست‌گذاری به‌شمار می‌آید که کم‌وبیش پس از جنگ دوم جهانی، در دست‌ورکار بسیاری از صاحب‌نظران و سیاست‌گذاران در حوزه اندیشه‌ورزی، تصمیم‌سازی، و تصمیم‌گیری قرار گرفت و در کشورهای در حال توسعه، مخاطبان پروپاقرصی پیدا کرد. توسعه سیاسی را عمدتاً به معنای افزایش ظرفیت و کارایی یک نظام برای پاسخ‌گویی به نیازها و خواسته‌های مردم و گروه‌های اجتماعی در راستای حل و فصل تضادهای متأثر از منافع فردی و جمعی، تنوع و تخصصی شدن ساختارها، استقرار ثبات درون‌زا و پویا و همچنین، افزایش مشارکت سیاسی به‌شمار می‌آورند. در این فرایند، خشونت و به‌ویژه خشونت سیاسی، به مثابه پدیده‌ای چندبعدی، مهم‌ترین مانع توسعه سیاسی ارزیابی می‌شود که این خشونت، در عمل، دولت، گروه‌های سیاسی، شهروندان، و نهادها و تشکلهای اجتماعی و مدنی را درگیر، مستحیل و مستهلک کرده و ضمن نقض حاکمیت سیاسی دولت، به لحاظ کارکردی نیز فرایند ثبات سیاسی را دچار اختلال کرده و نابهنجاری‌ها را گسترش می‌دهد، منتقدان را سرکوب و هزینه بالایی را به سرمایه اجتماعی، رضایت سیاسی، و اعتماد ملی وارد می‌کند. از این منظر، توسعه سیاسی به مثابه فرایندی چندسویه، متأثر از ظرفیت‌های «نظام سیاسی» و «جامعه» در انجام مصالحه سیاسی است. به بیان روشن‌تر، ظرفیت انجام مصالحه سیاسی، شاخصی برای سنجش میزان توسعه سیاسی یک نظام سیاسی و جامعه است. از این زاویه، هرچه جامعه سیاسی، ظرفیت مصالحه سیاسی را بیشتر در خود و نهادهای قدرت، جامعه، و نیروهای اجتماعی، نهادهای مدنی، و در فرهنگ سیاسی پرورش دهد و نهادینه کند و مصالحه‌گری و مصالحه‌جویی را درونی کرده و استمرار بخشد، به لحاظ سیاسی توسعه‌یافته‌تر است؛ بنابراین، توسعه سیاسی، مسیری یک‌سویه و تنها معطوف به نهاد دولت و حاکمیت نبوده و ناظر بر کنشگری مصالحه‌جویانه جامعه و نیروهای اجتماعی و مدنی نیز می‌شود. در این مسیر، فرهنگ سازواری، توافق، و سازش با تساهل و مدارا و فرهنگ گفت‌وگویی و به‌ویژه گفت‌وگوی انتقادی در میان همه نیروها و با نهاد قدرت همبسته است و بخش مهمی از توسعه سیاسی را تشکیل می‌دهد (مقصودی، ۱۳۹۹: ۵۷).

کالین مورفی در ابتدای کتاب «یک تئوری اخلاقی برای مصالحه سیاسی» مطرح می‌کند که پس از دوره‌های طولانی درگیری یا سرکوب، مصالحه سیاسی برای تأسیس یا بازسازی روابط دموکراتیک، ضروری و برای ترغیب صلح‌سازی در جهان، مهم و بنیادی است (مورفی،

۲۰۱۰: ii). به نظر مورفی، مصالحه سیاسی یکی از مهم‌ترین دغدغه‌ها و چالش‌های جوامع درگیر دموکراتیزاسیونی است که دوره‌های حاکمیت‌های سرکوبگرانه و نقض گسترده حقوق بشر را گذرانده‌اند. مورفی اذعان می‌کند که وضعیت مطلوب و رفاه حال و آینده جوامع انتقالی، به میزان موفقیت‌های آنان در مصالحه سیاسی بستگی دارد.

در این میان، باید توجه داشت که مصالحه سیاسی، نه تنها در تأیید، بلکه در ترجیح تفاوت‌ها در فضای عمومی سیاسی تحقق می‌یابد. احترام به گفتمان‌های حاشیه‌ای و تعریف گسترده از امر سیاسی در ایجاد صلح لازم است؛ به گونه‌ای که در کنار دولت‌ها، بازیگران دیگر جامعه مدنی نیز در پویای صلح مشارکت داشته باشند. در اینجا دیگر دولت، تنها شکل جامعه سیاسی یا تنها مرجع امنیت نیست و صلح، دستاورد تعامل ساختارهای اجتماعی و اقتصادی است (شهیدی، ۱۳۸۴: ۲۷۹).

توجه به تفاوت و امر محلی و همچنین بازی آزاد تفاوت‌ها که زمینه‌ساز و نتیجه صلح و مصالحه هستند، مفهوم صلح و مصالحه را به معنای احترام و رعایت دیگران یا همان مفهوم صلح مدنی و مصالحه سیاسی نزدیک می‌کنند. این صلح در جامعه مدنی متکثر تحقق می‌یابد. صلح مدنی، برآمده از نوعی جامعه مدنی است که در آن تفاوت‌ها بر مبنای محلی‌گرایی محترم شمرده می‌شود. در عین حال، مؤلفه عدالت می‌تواند متضمن فرصت‌هایی برای بازنمایی و مشارکت نزدیک باشد (شهیدی، ۱۳۸۴: ۲۹۹).

به این ترتیب، مصالحه سیاسی، روابط مؤثر و بستر ضروری توسعه سیاسی را استحکام می‌بخشد و آشکار است که توسعه سیاسی به تقویت مصالحه و آشتی می‌انجامد؛ بنابراین، استنتاج می‌شود که توسعه سیاسی و مصالحه سیاسی به گونه‌ای جدایی‌ناپذیر با هم گره خورده‌اند و در واقع، وابستگی درونی و متقابلی به هم دارند.

۲. مصالحه سیاسی و توسعه در جمهوری اسلامی ایران

ایرانیان و نیاکان آنان - به تعبیر و سخن ذبیح‌الله صفا^(۱) - از همان روزگاران که پا به فلات ایران گذاشتند، اندیشه صلح و دوستی را با اندیشه آباد کردن زمین‌های بایر در ایران و گستراندن نیکی و پاکی و البته ثواب معنوی و خشنودی اهورامزدا در نظر داشته‌اند؛ از همین روست که زرتشت، پیامبر اسطوره‌ای ایران زمین، اساس تعلیمات خود را بر منش نیک و گویش نیک و کنش نیک نهاد و با اندیشه بد، یعنی اهریمن و همه مظاهر وجودی او به مبارزه برخاست

(صفا، ۱۳۴۶: ۴۰).

دین اسلام با ورودش به ایران، ریشه‌های خود را در خاک دیرپای این سرزمین استوار کرد و با نیرویی که در این سرزمین و براساس این بینش و فرهنگ یافت، تا سرزمین‌های شمالی چین و تا جزایر اندونزی پیش رفت. آزادمنشی و ویژگی صلح‌جویانه اسلام برای ایرانیان، به مراتب بیش از ملت‌های دیگر برجستگی داشت و به همین سبب —همچنان که در قرون بعدی شاهدیم— بزرگ‌ترین متکلمان و فقیهان و مفسران اسلام در این سرزمین ظهور کردند. ثمره تعلیمات اسلامی در ایرانیان و تلفیق آن با اندیشه‌های کهن، سبب شکل‌گیری بینش عمیقی شد که در آن، ظلم و خونریزی و ستیز، به منزله تخطی از نوامیس الهی تلقی شد. این اندیشه، اُلفت و همزیستی را از پیروان یک مذهب به مردمی که از مذاهب دیگر یا از ادیان دیگر باشند، نیز گسترش داد. در دنیایی که حتی افراد یک شهر و دیار، یکدیگر را تنها بر اثر اختلاف‌های کوچک به خاک و خون می‌کشیدند و برای تفتیش عقاید، جنایت‌های بزرگی را مرتکب می‌شدند، متفکران اسلامی ایران، مردم را به صلح و داد با معتقدان مذاهب دیگر و حتی ادیان دیگر فرامی‌خواندند. استقرار چنین اندیشه‌ی مصالحه‌گرانه و آزاداندیشانه‌ای در ایران زمین سبب شد که از ابتدای پیدایش دولت و امپراتوری‌های بزرگ در این سرزمین، همواره تمام اقوامی که در آن ساکن بودند، مورد احترام یکدیگر بوده و در آرامش و صلح به همزیستی با یکدیگر پردازند.

اما با وجود چنین پیشینه تمدنی، تاریخی، و سنت دیرپایی درباره صلح‌دوستی و مداراپذیری ایرانیان، متأسفانه در سده اخیر به دلایل پرشماری همچون پیشینه تاریخی و عملکرد استعمارگران و استبداد سیاسی و فرهنگ و ذهنیت و منافع نخبگان، این اصل مصالحه‌جویی، آنچنان که باید و شاید، مورد قبول و استقبال و مشروعیت دولت‌ها و نیز گروه‌های قومی در حل و فصل معضلات و منازعات نبوده و در اندک دوره‌های زمانی‌ای هم که مصالحان توانسته‌اند به عرصه ظهور برسند، با چالش‌ها و معضلات فراوانی روبه‌رو بوده و به تجربه ماندگاری در حافظه و روح جمعی ایرانیان تبدیل نشده است.

در تأیید این موضوع می‌توان به وضعیت ایران در شاخص‌هایی همچون شاخص جهانی صلح، حکمرانی، و شکنندگی دولت در سال ۲۰۲۰ اشاره کرد که براساس آن، جایگاه ایران در هر سه موضوع، در دسته غیر صلح‌آمیزترین، ضعیف‌ترین، و دولت‌های شکننده قرار دارد. متناسب با این گزارش‌ها، مقدار شاخص صلح ایران که براساس مواردی چون میزان خشونت، دسترسی به سلاح، تعداد پناهنده‌ها، زندانیان، بی‌ثباتی سیاسی، ستیز داخلی، تعداد نیروها و مخارج نظامی،

اعتراض‌ها و جرایم‌خشن، وحشت‌سیاسی، روابط با همسایگان، و... ارزیابی و اندازه‌گیری می‌شود، از ۲/۵۳ واحد در سال ۲۰۰۸ به ۲/۶۷ واحد در سال ۲۰۲۰ رسیده است که به معنای تنزل در وضعیت صلح و آرامش در کشور است و در میان ۱۶۳ کشور مورد بررسی در رتبه ۱۴۲ قرار گرفته است. به این ترتیب، اگر کشورهای عضو نمونه شاخص صلح را برحسب عملکردشان به پنج گروه دسته‌بندی کنیم، ایران در گروه پنجم، یعنی غیر صلح‌آمیزترین گروه قرار می‌گیرد. در مورد شاخص‌های حکمرانی نیز رتبه ایران در میان ۲۰۲ کشور مورد بررسی، رتبه ۱۸۱ بوده است که پس از محاسبه شاخص‌هایی همچون فساد سیاسی، اثربخشی دولت، کیفیت مقررات، حق اظهار نظر و پاسخ‌گویی، ثبات سیاسی، نبود خشونت و تروریسم، و حاکمیت قانون به دست آمده است. بررسی تغییرات به وجود آمده در شاخص حکمرانی ایران در طول سال‌های گذشته نیز نشانگر این است که روند کلی حکمرانی در ایران، نزولی بوده و نمره ایران از ۰/۷۸- در سال ۱۹۹۶ به ۱/۱۴- در سال ۲۰۱۹ کاهش یافته است. اینکه شاخص حکمرانی در ایران در تمام این دوره، منفی بوده است، خود نشانگر این است که وضعیت حکمرانی در کشور ما مناسب نیست و اگر کشورهای مورد بررسی پروژه حکمرانی را بر پایه عملکردشان در حکمرانی در پنج گروه دسته‌بندی کنیم، ایران در گروه پنجم، یعنی ضعیف‌ترین گروه قرار می‌گیرد. نگاهی به وضعیت ایران در زمینه موضوع «شکندگی دولت» نیز اگرچه بیان‌کننده اوضاع بهتری در این شاخص نسبت به دو شاخص پیشین است و در جدیدترین گزارش شاخص دولت‌شکننده، ایران در سال ۲۰۲۰، نمره ۸۳/۴ و رتبه ۱۳۵ از شاخص کل را کسب کرده است، اما نگاهی به چند شاخص اساسی تعیین‌کننده در این موضوع، از جمله چند دستگی نخبگان، اعتراض‌های گروهی، مشروعیت دولت و حقوق بشر و حاکمیت قانون، حاکی از این است که ایران در این موارد، بیشترین فاصله را با نخستین کشور در این شاخص (یعنی فنلاند) دارد^(۲).

یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر این موضوع، پراکندگی قدرت و سیاست، نه به مفهوم وجود نوعی فدرالیسم سیاسی منتظم در جامعه، بلکه به معنای چندگانگی مراکز قدرت در ایران است که باعث فرسایش توان نیروها و نیز به هم‌ریختگی تصمیم‌گیری و گاهی تضاد آن‌ها با همدیگر می‌شود. ایران، سرزمین بزرگی است با پراکندگی زیاد، جمعیت نامتراکم، تنوع‌های قومی، فرهنگی و مدنی، لبه‌های تمدنی همیشه‌فعال با دیگر تمدن‌های داعیه‌دار، موقعیت ژئوپلیتیک، تاریخی بسیار طولانی و پرحادثه. برای چنین جامعه‌ای، بی‌تقارنی مزمنی به لحاظ منابع قدرت، ثروت، منزلت، معرفت، و... وجود داشته است (فراستخواه، ۱۳۹۷).

این موضوع، به‌ویژه پس از انقلاب اسلامی ایران نمود بیشتری یافته است؛ به‌گونه‌ای که، برخلاف رویه‌های پساانقلابی، در ایران پس از انقلاب، یک دولت متمرکز، قدرتمند، و همساز ایدئولوژیک به‌وجود نیامد. همچنین، برخلاف انقلاب‌های مدرن، تفاوت‌های ایدئولوژیک و شکاف‌های سیاسی در ایران پساانقلابی، نه‌تنها کاهش نیافت، بلکه به‌تدریج گسترش یافت (ذوالفقاری، ۱۳۹۷: ۶). اگرچه در جریان انقلاب سال ۱۳۵۷ بیشتر نیروهای سیاسی ایرانی توانسته بودند در «ائتلافی بزرگ»، زیر چتر مذهب و رهبری آیت‌الله خمینی در مبارزاتشان علیه نظام پادشاهی به پیروزی برسند، اما هرگز نتوانسته‌اند در ۴ دهه گذشته از انقلاب، بنیان‌گذار ائتلافی تازه شوند؛ بنابراین، در عرصه تصمیم‌گیری با نهادهایی مواجهیم که هریک به‌تنهایی می‌توانند تصمیم‌هایی را بگیرند یا دست‌کم، مانع اجرای تصمیم‌های دولت در معنای عام آن شوند. در این معرکه سیاسی، امکان تصمیم‌گیری وجود ندارد و هرکسی برپایه علاقه و منافع سیاسی خود و گروهش یا کاری را انجام می‌دهد یا مانع انجام کاری می‌شود. قدرت در ایران، چنان پراکنده شده است که گاه وجود دولت بی‌معنی است و انگار دولتی وجود ندارد؛ به‌سبب همین منازعات نهادهای تصمیم‌گیر در ایران پس از انقلاب، شاهد تناقض و ناکارآمدی در سیاست و موازی‌کاری کانون‌های پرشمار تصمیم‌گیر هستیم که نوعی اینرسی نهادی در سیاست در ایران را موجب شده است (ذوالفقاری، ۱۳۹۷: ۱۰)؛ بنابراین، به‌نظر می‌رسد، در ایران بر سر هیچ موضوعی تفاهم وجود ندارد. حکمرانی غیرانباشتی، محدودیت افق‌های سیاسی، و ناهمزی‌گری سیاست‌های راهبردی از یک‌سو و قدرت و توی بازیگران غیرنهادی و فقدان مهندسی نهادی جناح‌های سیاسی در ایران از سوی دیگر، نه‌تنها ائتلاف جناحی را به‌تعویق انداخته، بلکه وفاق ملی را به یک‌گروگان تبدیل کرده است. در این معرکه که جناح‌های سیاسی در ایران، به‌جای مدیریت شکاف‌های سیاسی اجتماعی برای هم‌افزایی‌های صلح‌جویانه، به نمایندگان شکاف‌ها و قطب‌بندی‌های سیاسی اجتماعی تبدیل شده‌اند، ساختار تصمیم‌گیری به نسبت، متکثر و در مواردی حتی متعارض است. به این ترتیب، تضادهای آشکار گروه‌های مختلف سیاسی که هیچ‌یک منابع تسلط کامل بر اقتدار و حاکمیت را ندارد، به عامل بازدارنده‌ای در برساختن رویکرد واحد و مسلط سیاسی و اقتصادی غیرایدئولوژیک و غیرخصوصی‌آمیز ملی در ایران تبدیل شده است.

۳. آسیب‌شناسی مصالحه سیاسی در ایران

مصالحه سیاسی در جامعه سیاسی ایران با موانع و تنگناهای گوناگون روبه‌رو است و ردپای

این آسیب‌ها را در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی می‌توان جست‌وجو کرد که در ادامه، به اختصار به آن‌ها اشاره شده است.

- خوانش هژمونیک و آنتاگونیستی از سپهر سیاسی؛
- کژفهمی از مصالحه سیاسی به مثابه وادادگی، انفعال و تسلیم؛
- فقدان معنا و درک درستی از مفهوم مصالحه سیاسی و ضرورت‌های آن برای جامعه امروز ایران؛

• تجربه‌های منفی تاریخی از مصالحه سیاسی از جمله در قراردادهای گلستان، ترکمانچای، قرارداد ۱۹۱۹، ملی شدن صنعت نفت، و قرارداد کنسرسیوم؛

• رویکرد انقلاب اسلامی و محتوای قانون اساسی در ترویج انقلابی‌گری، بیگانه‌هراسی، شورشی‌گری، و تعارض سیاست خارجی با نظم موجود بین‌المللی به مثابه نظامی ناعادلانه؛

• عدم رعایت لازم حقوق شهروندی در کنار ضعف مسئولیت‌پذیری شهروندی (شیانی و صدیقی، ۱۳۹۵: ۵۷۶-۵۲۹) و وجود برخی تبعیض‌ها در میان گروه‌های مختلف قومی و ملی، در کنار تشدید شکاف‌های اقتصادی-اجتماعی و روند روبه‌افول وضعیت طبقات متوسط، گسترش حاشیه‌نشینی، و افزایش فقر و فاقه و گسترش منازعات فردی و جمعی (عبدی، ۱۳۹۵: ۲۶۵-۲۳۳)؛

• ضعف نهادهای مدنی و تشکل‌های سیاسی در کنشگری‌های صلح‌جویانه و صلح‌سازانه؛

- رقابت‌های ناسالم و به‌رسمیت نشناختن دیگری و رقیب؛
- رویکرد ایدئولوژیک و مرزبندی‌های غیرمنعطف نسبت به مصالحه و نیز تابوسازی موضوع مذاکره و آشتی سیاسی و برجسته‌سازی جهاد و شهادت؛
- ضعف آموزش و ترویج ادبیات صلح و شهروندی در نظام آموزشی، در فرهنگ عمومی، در رسانه‌های عمومی و ملی و از تربیون‌های رسمی؛

۴. راهکارهای مصالحه و توسعه در ایران

تردید نیست که راه رسیدن به مصالحه ملی در ایران، از مسیر توسعه سیاسی و نهادینه کردن مشارکت آزادانه و عادلانه تمام احزاب، اقوام، و جناح‌ها در امر انتخابات و تصمیم‌گیری می‌گذرد و بدون شک، تحقق مصالحه ملی و سیاسی در ایران نیز زمینه‌های توسعه هرچه بیشتر

کشور را فراهم خواهد کرد^(۳). مصالحه ملی، یعنی همه‌باهم و با پذیرش تکثر و از موضع برابر در راستای توسعه و آبادانی کشور اقدام کنیم. این امر، به معنای به رسمیت شناختن این موضوع است که هیچ فرد، حزب، و جریانی نمی‌تواند بار سنگین آینده و ساختن ایرانی آباد و آزاد را به تنهایی به دوش بکشد. مراد و منظور از مصالحه ملی این است که ما نه تنها برای حل مشکلات موجود، بلکه برای جلوگیری از وقوع فجایع نوپدید، نیاز به جراحی‌های بزرگ در عرصه‌های گوناگون داریم که انجامشان نیازمند وفاق ملی است و هیچ‌کدام از جناح‌ها به تنهایی قادر به تحمل این بار بزرگ و اجرای این منویات نیست. مصالحه ملی معنایی ندارد جز اینکه نیروهای سیاسی، یکدیگر را به رسمیت بشناسند و جامعه و حکومت به هیچ‌روی به گونه‌ای تک‌صدایی اداره نشود و چندصدایی رسمیت یابد.

براین اساس، در ادامه، برخی از راهکارهای تحقق این امر در جمهوری اسلامی ایران را مرور می‌کنیم:

۱-۴. خروج از بدفهمی درباره موضوع مصالحه

نخستین گام برای مصالحه در میان گروه‌های مختلف در ایران، دریافت معنا و درکی درست از این مفهوم و ضرورت آن برای جامعه امروز ایران است. متأسفانه نه تنها مصالحه سیاسی در برنامه و عمل سیاسی کنشگران و فعالان سیاسی اجتماعی جای درخوری نیافته، بلکه هم به لحاظ نظری و هم به لحاظ عملی، به مثابه یک ضدارزش، مورد حمله منتقدان و مخالفان قرار گرفته است. گویا ماهیت و سرشت انقلاب و جمهوری اسلامی در پیوند با منافع برخی گروه‌ها و نیروهای درون حاکمیت، با انقلابی‌گری، شورشی‌گری و «نه» بزرگ، سرشته شده و استمرار یافته و با چنین بن‌مایه هویتی‌ای، مذاکره و گفت‌وگو، بده‌بستان و سازش و مصالحه را به تابوی نظام تبدیل کرده است. در این عرصه، به نظر می‌رسد که ایران پس از انقلاب به نوعی وام‌دار رویکرد و روش لئون تروتسکی است که شعار انقلاب پیوسته در گستره جهانی را مطرح می‌کرد. به نظر تروتسکی، حرکت پیوسته ضدامپریالیستی و انقلابی‌گری، ضامن بقای انقلاب است؛ بنابراین، با چنین نگرشی می‌توان ادعا کرد که جمهوری اسلامی «فاقد استراتژی صلح» است (مقصودی، ۱۳۹۶: ۱۸).

با توجه به این وضعیت کاربست مصالحه در ساختار قدرت اجتماعی و سیاسی در ایران و ضرورت بازبینی خوانش هژمونیک آنتاگونیستی از سپهر سیاسی، اتخاذ چرخشی راهبردی به سوی مصالحه‌جویی و صلح‌گرایی در همه عرصه‌های داخلی و خارجی است که ضمن

تقویت بنیان‌های توسعه‌ای، وفاق اجتماعی و همبستگی ملی را بر پایه‌ی مصالحه‌ی سیاسی و خوانش آگونیستی، بازترسیم و ترمیم خواهد کرد. در این راستا، لازم است که ابتدا در راستای الزام‌کار بست مفهوم مصالحه‌ی سیاسی در ایران امروز و نقش آن در حل معضلات جامعه و سپس، در ایجاد درک درست و مناسبی از این مفهوم، اقدام جدی‌ای انجام شود. در این راهبرد، صلح و مصالحه، نه به منزله وادادگی و انفعال و تسلیم، بلکه نوعی شجاعت، آینده‌اندیشی و به‌نوعی، یک راهبرد هوشمندانه تعریف و تلقی می‌شود که توسعه، منافع ملی، وفاق اجتماعی و همبستگی ملی را در پی خواهد داشت.

۲-۴. تبدیل گفتمان‌های سلبی به گفتمان‌های ایجابی و الگوبودگی

اگرچه سیاست‌گذاری صلح، گفت‌وگو، و مصالحه در همه‌ی ابعاد کنشگری سیاسی-اجتماعی و فرهنگی، به‌ویژه در سطوح ملی، منطقه‌ای، و بین‌المللی، در نخستین سال‌های سومین دهه‌ی قرن بیست و یکم، نه به مثابه تاکتیک، بلکه به‌عنوان یک راهبرد و یک الزام انسانی-عقلایی ارزیابی می‌شود، با این حال، در چهار دهه‌ی اخیر، تصویر ملی-هویت‌ی از جمهوری اسلامی ایران متأثر از پیروزی انقلاب اسلامی، ساختار و محتوای قانون اساسی، بروز جنگ تحمیلی و نیز تنش در روابط با غرب، با انقلابی‌گری و ستیزه‌جویی نسبت به نظم منطقه‌ای و بین‌المللی و در یک معنا، با ادبیات سیاسی نفی همراه است (مقصودی، ۱۳۹۶: ۱۹). واقعیت این است که چه بپسندیم یا نپسندیم، انقلاب اسلامی با قرائت انقلابی‌گری و شورشی‌گری در برابر نظم موجود داخلی و نظام بین‌الملل در بهمن ۱۳۵۷ پا به عرصه‌ی حیات نهاد و این قرائت در طول چهل‌و‌اندی سال گذشته، با نشیب‌وفرازهایی، پیگیری و به‌ابروگفتمان ملی تبدیل شد و بر زندگی سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، و اقتصادی آحاد مردم و گروه‌های اجتماعی را تأثیر گذاشت. اما این گفتمان، با وجود ظرفیت‌های ایجاد اجماع سیاسی، اجتماعی، و تقویت همبستگی ملی از طریق تولید، بازتولید، و ترویج قرائت و هویت شورشی‌گری و انقلابی‌گری و غیریت‌سازی، دیگر ظرفیت بسیج‌گری‌ای چون گذشته را نداشته و استمرار این روند، فرایند کند توسعه را بیش‌ازپیش مختل خواهد کرد و اصطلاح نظام و سرمایه‌ی اجتماعی و ملی را در پی خواهد داشت و وفاق اجتماعی و همبستگی ملی را دچار اختلال خواهد کرد.

در این باره، نمایندگی سیاسی نامتوازن و بخشی، منصب‌محوری، و دوری از برنامه‌گرایی، تلقی شکاف‌های سیاسی به‌عنوان ارزش و هنجار، و درک انتخابات به‌عنوان تکنولوژی سیاسی از یک‌سو،

و وجود بازیگران غیرنهادی دارای قدرت و تو، سیاست‌زدگی موضوع‌های هویتی، فقدان ائتلاف ایجابی‌سلبی، ناکارکردی سیاسی‌نهادی، و اتخاذ دکترین جامعه ضعیف ازسوی دیگر، اصلی‌ترین عوامل بازدارنده مصالحه سیاسی در ایران به‌شمار می‌آیند. درواقع، جناح‌های سیاسی در ایران، به‌جای مدیریت شکاف‌های سیاسی اجتماعی برای تولید صلح، به نمایندگان شکاف‌ها و قطب‌بندی‌های سیاسی اجتماعی تبدیل شده‌اند (ذاکری، ۱۳۹۷: ۶۶).

در بررسی تاریخی‌نهادی، بر پایه ایدئولوژی رسمی جمهوری اسلامی ایران و دیدگاه بخش زیادی از خبرگان و تدوین‌کنندگان قانون اساسی، جهان به دو بخش «خودی‌دیگری» یا «ما-بیگانه» تقسیم می‌شود. این نگرش سبب شده است که از مقدمه تا اصول گنجانده‌شده در قانون اساسی، ادبیات نفی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار باشد. به‌کارگیری پیوسته واژه‌هایی مانند استکبار، استعمار، سلطه بیگانگان، جهان غرب، و... نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی با نگاهی بدبینانه به جهان خارج می‌نگرد. این رویکرد بر بسیاری از اصول قانون اساسی حاکمیت دارد. در همه زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، و نظامی، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، جهان را از نگاه خودی و بیگانه ترسیم می‌کند. درواقع، قانون اساسی با غیریت‌سازی گسترده، دایره محدودی از امکانات و فعالیت‌ها را پیش‌روی کارگزاران و مجریان گذاشته است. نتیجه چنین جهت‌گیری‌ها و اصولی، از یک‌سو، تولید گسترده ادبیات نفی و توطئه‌انگارانه درباره جهان خارج و نظام بین‌الملل (مقصودی و عرب، ۱۳۸۸: ۱۱۴ و ۱۱۵) و ازسوی دیگر، مسدودسازی و تابوسازی موضوع مذاکره و مصالحه، خبیث‌سازی رقیب و به‌حاشیه راندن ادبیات اثباتی، تأمل‌گرا، و سازنده است (مقصودی، ۱۳۹۶: ۲۰). بی‌تردید، تازمانی که حذف و نفی بر دایره گفتمانی سیاست در جمهوری اسلامی ایران حاکم است، سخن گفتن از مصالحه و گفت‌وگو امری بیهوده و باطل است.

۳-۴. شناسایی حداکثری کنشگران

ایده «شناسایی» از دهه ۱۹۹۰ تا امروز، جایگاه ویژه‌ای در مطالعات علوم سیاسی از طریق شکوفایی ادبیات سیاست هویت، سیاست تفاوت، و چندفرهنگ‌گرایی در سطح داخلی و نیز تحلیل منازعات هویت‌پایه معاصر در سطح بین‌المللی، پیدا نموده است (حاجی‌یوسفی و ذاکری، ۱۳۹۶: ۸۸). شناسایی یا نقطه مقابل آن، عدم شناسایی، زمانی معنا می‌یابد که افراد یا سازمان‌ها در تعامل هستند یا این تعامل عقیم می‌ماند که ممکن است شکل‌های گوناگونی

داشته باشد. الکساندر ونت^۱، این مفهوم را در دو قالب حداقلی و حداکثری تحلیل کرده است: منظور از شناسایی حداقلی، به رسمیت شناخته شدن به مثابه یک موجودیت مستقل در چارچوب قانون است. در مقابل، شناسایی حداکثری، به معنای مورد احترام و توجه قرار گرفتن سوژه برای چیزی که آن را خاص و متفاوت می‌سازد، است (حاجی‌یوسفی و ذاکری، ۱۳۹۶: ۹۲). در واقع، منظور از شناسایی حداکثری، چیزی فراتر از حقوق قانونی است و به پذیرش تفاوت‌ها اشاره دارد؛ شناسایی حداکثری، به رسمیت شناختن و احترام گذاشتن به ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد همه کنشگران است. این شکل از شناسایی بر ویژگی‌های هویتی تأکید دارد و مشخصات خاص بودگی هویت را برجسته می‌کند. به بیان روشن‌تر، برای ویژگی‌هایی که سوژه را خاص می‌کند، احترام قائل است.

گفتنی است که بسیاری از منازعات به دلیل عقیم ماندن فرایند شناسایی حداکثری هرگونه تفاوت زبانی، قومی، مذهبی، و هویتی کنشگران رخ می‌دهد که می‌توان آن‌ها را «برساخته‌های درون‌زای سیاسی-اجتماعی» نامید؛ زیرا در شرایط عدم شناسایی حداکثری، هرگونه هویت غرورآمیز کنشگر با ناامنی هستی‌شناختی روبه‌رو شده و این عدم شناسایی را به مثابه تهدید به شمار می‌آورد؛ بنابراین، ناگزیر از مبارزه برای آن خواهد بود. در مقابل، در وضعیتی که برساخته‌های درون‌زای سیاسی-اجتماعی کنشگران مورد تأیید و احترام کنشگران شناساننده قرار بگیرد، از شتاب شکل‌گیری منازعه به مثابه طرف مقابل صلح، کاسته خواهد شد (ذاکری، ۱۳۹۷: ۶۶).

گفته شد که جامعه ایرانی، به لحاظ فرهنگی قومی و مسلکی فکری، جامعه‌ای متکثر است؛ بنابراین، برای رسیدن به مصالحه ملی باید از هر آنچه موجب تبعیض و اجحاف میان گروه‌های مختلف قومی و ملی می‌شود، عبور کرد و ساختار نوین را بر روی دموکراسی‌های متکی بر حقوق شهروندی، بنا نهاد و تساوی حقوق افراد در برابر قانون را به مرحله اجرا درآورد؛ زیرا دموکراسی، توافق شهروندان آزاد و خودبنیاد یک واحد سیاسی بر سر میثاق (قانون اساسی) مشترک با حقوقی یکسان در برابر قانون برای همگان است؛ قانونی که با اتکا و پابندی به آیین الهی و رعایت حقوق بشر، تبعیض‌های حقوقی را کنار گذاشته و ساختار حکومت را عادلانه تنظیم می‌کند. صلح جز با مسئولیت‌پذیری حکومت‌ها در قبال اعمالی که انجام می‌دهند و شکل‌گیری وفاق عمومی امکان‌پذیر نیست. مشارکت، حاکمیت قانون، شفافیت،

1. Alexander Wendt

پاسخ‌گویی، شکل‌گیری وفاق عمومی، عدالت و حقوق مساوی، اثربخشی و کارایی، و مهم‌تر از همه مسئولیت‌پذیری در قبال اعمال و تصمیم‌های حکومتی، افزون‌بر تأمین حقوق شهروندی، می‌تواند در برقراری صلح مؤثر باشد.

۴-۴. ظرفیت‌سازی برای توسعه نهادهای مدنی

اگر بپذیریم که یکی از شاخص‌های مهم توسعه، افزایش مشارکت مردم، نیروهای اجتماعی و نهادهای مدنی است، در این صورت، یکی از راهکارهای توسعه سیاسی و مصالحه ملی در ایران، توسعه نهادهای مدنی است. نهادهای جامعه مدنی در توسعه آگاهی مدنی و سیاسی و ترویج ارزش‌های مشترک یک جامعه، نقش بسیار مهم و بنیادینی دارند. آن‌ها گفت‌وگو را نهادینه می‌کنند و وسعت می‌بخشند و زمینه‌ساز مشارکت قاعده‌مند همه گروه‌های جامعه در فرایند قدرت و امر سیاسی می‌شوند؛ بنابراین، تأثیر بی‌بدیلی نیز در مصالحه سیاسی جوامع، اجماع‌نخبگان، و رسیدن به توسعه در آن جوامع دارند.

با پذیرش این اصل مهم که مهم‌ترین کارکرد نهادها، ایجاد و ظرفیت‌سازی برای مصالحه است، نهاد خانواده، قانون و قانون اساسی، قرارداد اجتماعی، انتخابات، رسانه‌ها، نهادهای صنفی و علمی، نهاد آموزش و تعلیم و تربیت، نهادهای امنیتی، نیروهای مسلح، سندیکاها و اتحادیه‌های کارگری، هریک، از طریق پذیرش الزامات و فرایندهای قانونی، نقش بنیادینی در پیشبرد فرایند مصالحه در ایران دارند؛ به‌عنوان مثال، انتخابات، یکی از شاخص‌های مهم نظام‌های مردم‌سالار است که با شرط آزاد، عادلانه، و شفافیت بودن، در بطن خود دربرگیرنده نوعی مصالحه سیاسی بین نیروها و نخبگان رقیب در یک جامعه است که در قالب پذیرش قواعد انتخاباتی و رفتارهای دموکراتیک ظهور و بروز می‌یابد و در بطن خود، سبب ثبات در بنیان‌ها و تغییر را در شاخ‌وپرگ‌ها و رویناها می‌شود. صندوق رأی، در عمل، مصالحه را بین نیروهای سیاسی رقم می‌زند و رقابتی باید بخت خود را در انتخابات بعدی بیازمایند. در این فرایند، بازیگران با پذیرش قواعد نبردهای انتخاباتی، اجازه می‌دهند که اکثریت، سکان قدرت را به‌دست بگیرد و اقلیت نیز با تضمین حقوق خویش، سیاست ظرفیت‌سازی را برای پیروزی در انتخابات دوره‌های بعد دنبال می‌کند (مقصودی، ۱۳۹۸؛ مقصودی، ۱۳۸۵: ۸۵).

احزاب، رقابت‌های حزبی، و ائتلاف‌های حزبی نیز اساساً تولیدکننده مصالحه ملی

هستند (موری^۱، ۲۰۱۳: ۱۱۷). احزاب سیاسی با تولید ائتلاف و مصالحه با احزاب دیگر، نه تنها عاملی بازدارنده در برابر منازعات احتمالی به شمار می‌آیند، بلکه از بی‌تصمیمی درباره سیاست‌های مشترک و بروز هرگونه ناهمسازی سیاستی جلوگیری می‌کنند.

جدای از نهادهای کلاسیکی همچون احزاب، رسانه‌ها، و...، انجمن‌های علمی نیز به‌مثابه نهادهای میانجی، با ایفای نقش متغیر میانگیر یا میانگین، می‌توانند به افزایش مشارکت، ثبات سیاسی-اجتماعی و گفت‌وگوی میان بخش‌های گوناگون جامعه کمک کنند. انجمن‌های علمی، یکی از بزرگ‌ترین و تخصصی‌ترین نهادهای مدنی و علمی و از مهم‌ترین اجتماع‌های علمی به‌شمار می‌آیند که با توجه به ماهیت وجودی خود، مسیر توسعه درون‌زا، پویا و دموکراتیک، داوطلبانه و غیرآمرانه را از طریق ایجاد مصالحه، مشارکت، و گفت‌وگوی انتقادی هموار می‌کنند.

اگر بپذیریم که به دلایل پرشماری، ازجمله پیشرفت‌های ارتباطی و انقلاب در عرصه‌های اطلاعاتی، عصر جامعه‌پذیری‌های سیاسی مهندسی شده، دستوری، تک‌سویه و تحمیلی از بالا به پایین به‌سر آمده است و افزون‌براین، تقلاهای راهبری آمرانه برای هنجارسازی‌ها، بارها با شکست روبه‌رو شده است، انتظار می‌رود که در دهه‌های اخیر، فرایند جامعه‌پذیری سیاسی در تعامل نهادی، چندسویه، و دموکراتیک و بر پایه ارزش‌های مشترک تاریخی، به‌گونه‌ای درون‌زا تحقق یابد؛ این درحالی است که در عمل، نه تنها چنین نشد، بلکه در این مسیر با موانع جدی‌ای روبه‌رو شده است؛ به‌این‌شکل که در موارد پرشماری، نهادهای رسمی، حکومتی و حاکمیتی، با وجود مسئولیت اولیه در ایجاد آرامش، استقرار، و تعمیق انسجام اجتماعی و همبستگی ملی و کاهش تعارض‌ها، به‌لحاظ کارکردی، روندی معکوس را پیموده و با غیریت‌سازی پیوسته، تولید ادبیات پرخاشگرانه و نفرت، زمینه‌های مدارا، تساهل، و مصالحه را به‌حاشیه رانده‌اند.

در چنین شرایطی از بدکارکردی و ناکارکردی برخی از کارگزاران و عوامل سنتی جامعه‌پذیری و در مقابل، بروز مقاومت‌های اجتماعی، به‌ویژه از سوی نسل جوان، در مقابل جامعه‌پذیری‌های رسمی، بازیگران و کارگزاران جدیدی به این عرصه وارد شده‌اند و روش‌ها و شیوه‌های جامعه‌پذیری سیاسی تغییر کرده است؛ نهادهای مدنی و حوزه فضای عمومی، شبکه‌های اجتماعی، و فضای مجازی و حتی سلبریتی‌ها، جایگاه برجسته‌ای یافته‌اند و خود، به کنشگران عرصه جامعه‌پذیری سیاسی تبدیل شده‌اند.

1. Moury

در چنین آوردگاه و هنگامه‌ای، بخش قابل توجه و غیرقابل انتظاری از این نهادهای مدنی و نهادهای فعال در حوزه فضای عمومی، تلاش و تقلایی بیش از نهادهای رسمی حکومتی و حاکمیتی برای حفظ همبستگی، کاهش تنش‌ها و صلح را آغاز کرده و سعی کرده‌اند در فضای بحث و نظرها، گفت‌وگوهای انتقادی و تعاملات بین اعضا در فضای مجازی و در قالب آموزش آشکار و پنهان، بخشی از افراطی‌گری‌ها را به میانه‌روی، بردباری، و مدارا تبدیل کنند.

۴-۵. آموزش شهروندی و گفتمان‌سازی درباره صلح

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، کشور با گفتمان‌های گوناگونی در سپهر سیاسی جامعه ایران روبه‌رو بوده است. اگر هر یک از گفتمان‌های انقلابی، سازندگی، اصلاح‌طلبی، اصول‌گرایی، عدالت‌خواه، و اعتدال را محصول نیازها، ظرفیت‌ها، و الزامات داخلی دوره‌های خاصی از زیست سیاسی-اجتماعی جامعه و کشور در ایران پس از انقلاب بدانیم که بیش از همه، توسط ساختار سیاسی، پردازش، اشاعه، و بازتولید شد، به نظر می‌رسد که چشم‌انداز گفتمانی آینده ایران، بیش از هر چیز باید بر محوریت مصالحه و توسعه متمرکز باشد.

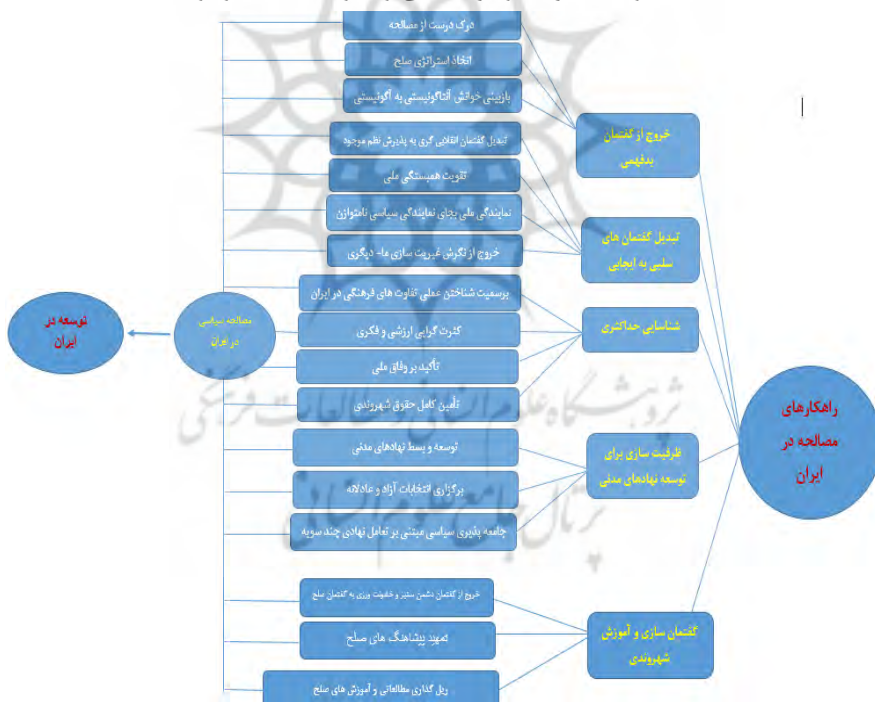
شاید در هیچ دوره‌ای از زیست اجتماعی-سیاسی کشور، مانند امروز، ضرورت کاربست سیاست صلح و دوستی به یک نیاز و الزام اجتماعی تبدیل نشده باشد. ادبیات رایج و برخی سیاست‌های اعلامی و اعمالی، گویای فضای دشمنی، ستیزه، و خشونت‌ورزی از سطوح خیابانی تا عرصه نخبگی و حتی در بین جناح‌ها و نهادهای سیاسی است که در تأثیر و تأثر با وضعیت نامناسب اقتصادی، قهر، دوری، دشمنی و کاهش آستانه تحمل و به عبارتی، تحمل‌ناپذیری را به عنوان وجه غالب مناسبات سیاسی-اجتماعی در تمام سطوح به صورت عمودی و افقی، داخلی و خارجی، رقم زده است.

این‌گونه سیاست‌ورزی، تنها با گفتمان مصالحه و توسعه، پایان خواهد یافت. سیاست صلح و دوستی، بخشی از هویت کهن و فرهنگ بارور ایرانی است که در شرایط کنونی، دچار انزوای مفرط و فرودستی گفتمانی و شاید به عبارتی، حذف شده است؛ بنابراین، لازم است که تلاش‌ها برای بازیابی سیاست و گفتمان صلح و دوستی از سر گرفته شده و در این عرصه، عنصر آموزش بیش از هر چیزی مهم و حیاتی است.

در این باره، تمهید پیشاهنگ‌های صلح از منظر فکری و اندیشه‌ای در قالب نخبگان و اجتماع‌های نخبگانی، بیش از هر چیز ضروری است. ریل‌گذاری پژوهش‌های صلح از طریق

چرخه سیاست‌گذاری و اجرا، توجه به آموزش صلح، تأسیس اندیشکده‌های مطالعات صلح، اختصاص واحدهای درسی و گرایش‌های مطالعاتی در دوره‌های تحصیلات تکمیلی، تشویق انجام پژوهش‌ها، تدوین مقاله‌ها و پایان‌نامه‌ها، و... در حوزه صلح و مفاهیم مرتبط، سوژه‌یابی در حوزه صلح، همکاری‌های بین‌دانشگاهی در حوزه مطالعات صلح، راه‌اندازی نهادهای مطالعاتی در حوزه صلح، برگزاری همایش‌ها، نشست‌ها، سمینارها، سخنرانی‌ها و... با محتوای صلح، تشویق دانشجویان و پژوهشگران برای متمرکز کردن پایان‌نامه‌ها بر موضوع صلح و وجوه تاریخی، بومی، و...، تکریم و تجلیل از خادمان صلح، انجام اقدامات فوری برای تولید محتوای درسی دوره‌های پیش‌دبستانی، دبستان، متوسطه، و دانشگاه در حوزه ادبیات صلح، برگزاری مسابقات با محتوا و مضمون صلح به صورت ملی، منطقه‌ای، بین‌المللی، و... می‌تواند تنها بخشی از تلاش‌ها برای آموزش گفتمان مصالحه و توسعه در جامعه ایرانی باشد.

شکل شماره (۲). الگوی نظری و انضمامی: راهکارهای مصالحه در ایران

نتیجه‌گیری

از هر چشم‌اندازی که به صلح و مصالحه بنگریم، چه به‌مثابه یک پدیده اجتماعی و یک

واقعیت اجتماعی، چه صلح به مثابه یک مسئله و موضوع اجتماعی، چه صلح و مصالحه به مثابه یک دغدغه، یک آرمان، و یک هدف غایی و چه به مثابه یک نیاز اولیه، صلح و مصالحه ضرورت امروز و فردای جامعه ایران است. در راستای تحقق این موضوع، اگرچه برپایه نظر مورگنتا، نقش دولت در تأمین و پایایی صلح داخلی، شرط لازم است، اما کافی نیست. بدون مشارکت دولت، تأمین صلح داخلی ممکن نیست، اما تنها با مشارکت دولت نیز نمی‌توان به صلح در جوامع ملی دست یافت؛ از این رو، در شرایط کنونی ایران، پیگیری موضوع صلح و مصالحه، «مسئولیت مشترک اجتماعی» همگان، اعم از «نیروهای اجتماعی»، «دولت»، «نخبگان»، و «شهروندان» است.

درباره بایسته‌ها، الزامات، و پیش‌نیازهای تعمیق صلح، وفاق، و همدلی می‌توان بیان کرد که توسعه سیاسی، مشارکت سیاسی، استقرار نظام و حقوق شهروندی، جامعه‌پذیری سیاسی، اعتماد سیاسی، مسئولیت‌پذیری، پاسخ‌گویی، کارآمدی، و...، محصول مصالحه سیاسی است. پایبندی به قانون اساسی، وجود نظام مستقل قضایی، دادرسی عادلانه و دسترسی برابر به محاکم، رعایت حقوق اقلیت‌ها، اقوام و زنان و نیروهای حاشیه‌ای، نیز بخشی از طرح مصالحه و توسعه را دربر می‌گیرد. افزون‌براین، توزیع عادلانه ثروت و توازن منطقه‌ای و توسعه، دستاورد مصالحه‌اند. همچنین، رفع احساس محرومیت نسبی، رفع تصورات قالبی و ناکامی‌ها پس از مصالحه، حاصل خواهد شد و بی‌تردید، حفظ پرقدردت جغرافیای تاریخی ایران زمین در پرتو مصالحه همه اقوام و افراد، بیش‌ازپیش محقق خواهد شد. در کنار این موضوع‌ها، اعتماد اجتماعی، اعتماد نهادی (اعتماد مردم به کارآمدی و عملکرد نهادها)، سرمایه اجتماعی، رضایت اجتماعی، وجود نهادهای اجتماعی، و... هم در پرتو مصالحه سیاسی به دست خواهد آمد.

براین اساس، تقلا صلح‌خواهی و مصالحه‌جویی، پیامدهای بی‌شماری در حوزه‌های گوناگون خواهد داشت که در فرایند تحقق آن ظهور و بروز خواهد یافت؛ بنابراین، شاید هیچ‌گاه چون امروز، احساس نیاز به همبستگی ملی، مصالحه سیاسی، و آشتی ملی، عمومی و فراگیر نشده باشد. هرگز شرایط کشور مانند امروز — به‌رغم وحدت ظاهری — متکثر و درعین حال متفرق نبوده است. هیچ‌گاه در کشور مثل امروز، نیروها در چالش و تعارض فکری، ساختاری، و کارکردی نبودند و هیچ‌وقت گسیختگی و تعارض در بدنه نیروهای اجتماعی، این‌گونه ظهور و بروز پیدا نکرده بود.

امروز، جامعه ما با مشکلات فراوانی روبه‌رو است که در صورت مهار نشدن، ممکن

است دیر یا زود به بحران تبدیل شوند. این مشکلات از مسائل و معضلات زیست‌محیطی چون هدر رفتن آب، فرسایش خاک و آلودگی هوا، تا ناهنجاری‌های اجتماعی همچون اعتیاد، طلاق، گسترش خشونت، افزایش فساد اقتصادی و رانت‌خواری، و دیگر بد اخلاقی‌هایی که به‌طور روزمره با آن روبه‌رو هستیم و همچنین، فقر و تبعیض و فاصله طبقاتی را دربر می‌گیرد و تجربه چند دهه پس از انقلاب نشان داده است که هیچ جناحی به‌تنهایی قادر به حل معضلات یادشده نیست.

در چنین شرایطی، کاربرت گفتمان مصالحه ملی، ضرورت انکارناپذیری برای جامعه ایرانی است. البته برآمدن هر گفتمانی از جمله گفتمان صلح و توسعه در جامعه، دستاورد:

• ظرفیت‌ها و الزامات داخلی مقاطع و دوره‌های خاصی از زیست سیاسی-اجتماعی جامعه و کشور؛

• تعامل و وزن بازیگران عمده عرصه‌های سیاسی-اجتماعی جامعه؛

• جایگاه، کارکرد، و وزن نهادهای مدنی؛

• نحوه توزیع منابع کمیابی مانند قدرت، ثروت و سرمایه، زمین، کار، پرستیژ و منزلت و ضرورت‌های بازبینی و بازتوزیع این منابع (صلح به‌مثابه مدیریت عادلانه، منصفانه، و اخلاقی منابع کمیاب با توجه به دو عنصر «زمان و مکان» و «وزن عناصر اثرگذار» از طریق قانون و جلب مشارکت) سامان اقتصادی کشور و جهت‌گیری‌های آن؛

• ماهیت و جوهره دولت و ساختار حکومت و منافع نهاد قدرت؛

• تأثیر بازیگران خارجی و تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی؛

• نوع مناسبات و روابط میان:

○ نهاد قدرت در درون؛

○ نهاد قدرت با مردم؛

○ نهاد قدرت با گروه‌ها، نیروهای اجتماعی، نهادهای مدنی و سیاسی؛

○ مردم با مردم و مردم با نهادهای اجتماعی و سیاسی؛

○ نهادها و نیروهای اجتماعی و مدنی با یکدیگر؛

است؛ بنابراین، روند توسعه و به‌ثمر نشستن گفتمان مصالحه - حتی در صورت اتخاذ آنی و سریع آن در جامعه ایران - روندی طولانی و حساس و پریچ‌وخم است و هدررفت هر زمانی هرچند کوچک، پیامدهای ناگوارتری برای جامعه ایران و فرایند توسعه خواهد داشت.*

یادداشت‌ها

۱. نگاه کنید به: صفا، ذبیح‌الله (۱۳۴۶)، «صلح و داد در عرفان و ادب ایرانی»، مجله مهر، سال سیزدهم، دوره دوم.

۲. نگاه کنید به: گزارش‌های رصدخانه توسعه؛ پویش فکری توسعه:

<https://pooyeshfekri.com/rasadxhane/indexes>

و گزارش شاخص‌های ۲۲ گانه صلح در مورد ایران در دوره زمانی ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱. ۳. در همین زمینه نقل‌قولی از احمد میرفندرسکی، وزیر امور خارجه سابق ایران وجود دارد که می‌گفت: «کالسکه‌ای که بخواهد به وسیله اسب و شغال و گرگ و روباه به پیش کشیده شود، عاقبتی جز سرنگونی نخواهد داشت». تجربیات مختلف و متعدد نیروهای سیاسی ایرانی در نیم قرن اخیر و عدم موفقیت آن‌ها در ایجاد ائتلاف‌هایی سازنده و دوام‌پذیر، به نوعی بر صحت توصیف آمیخته با شوخی احمد میرفندرسکی گواهی می‌دهد.

منابع

- اسماعیل نیا، علی اصغر؛ وصفی اسفستانی، شهرام (۱۳۹۵)، «تأثیر امنیت بر رشد اقتصادی در ایران و برخی کشورهای منتخب»، فصلنامه پژوهشنامه اقتصادی، سال شانزدهم، شماره ۶۱.
- بوتول، گاستون (۱۳۸۸)، جامعه‌شناسی صلح، ترجمه هوشنگ فرخجسته، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- تودارو، مایکل (۱۳۹۱)، توسعه در جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، تهران: انتشارات کوهسار.
- حاجی یوسفی، امیرمحمد؛ ذاکری، مهدخت (۱۳۹۶)، «شناسایی حداکثری و منازعات بازفرجام خاورمیانه»، یک مدل نظری، فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره اول، شماره بیست و چهارم.
- ذاکری، مهدخت (۱۳۹۷)، «شناسایی حداکثری و امنیت هستی‌شناسانه به مثابه ابزار صلح‌سازی»، در کتاب: چکیده مقالات همایش چینی صلح، مبانی مفهومی نظری و چشم‌اندازهای راهبردی، انجمن علمی مطالعات صلح ایران.
- ذوالفقاری، وحید (۱۳۹۷)، «انتخابات؛ جناح‌های سیاسی و صلح پاراسیاسی در ایران؛ نمایندگان شکاف‌های سیاسی یا کارگزاران صلح؟»، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره X، شماره XX، بهار.
- سن، آمارتیا (۱۳۸۱)، توسعه به مثابه آزادی، ترجمه احمد موثقی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۵)، گزارش وضعیت اجتماعی کشور، تهران: شورای اجتماعی کشور و پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، سه جلد.
- شیانی، ملیحه؛ صدیقی، فاطمه (۱۳۹۵)، ضعف مسئولیت‌پذیری شهروندی، در گزارش وضعیت اجتماعی کشور، تهران: شورای اجتماعی کشور و پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، سه جلد، ج ۱.
- صفا، ذبیح‌الله (۱۳۴۶)، «صلح و داد در عرفان و ادب ایرانی»، مجله مهر، سال سیزدهم، دوره دوم.
- عبدی، عباس (۱۳۹۵)، منازعات فردی و جمعی، در گزارش وضعیت اجتماعی کشور، تهران: شورای اجتماعی کشور و پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، سه جلد، ج ۱.
- فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۹۸)، «چرا و چگونه علوم انسانی و اجتماعی در خدمت ناصح قرار می‌گیرد»، سومین همایش سالانه انجمن علمی مطالعات صلح ایران «علوم انسانی و اجتماعی و صلح»، تهران: <https://civilica.com/doc/976376>
- فراستخواه، مقصود (۱۳۹۷)، «کنشگران مرزی در ایران؛ و تقلاهای ناتمام صلح، وفاق و همبستگی اجتماعی» در همایش: در جستجوی صلح/ گزارش «سازندگی» از دومین همایش سالانه انجمن علمی مطالعات صلح ایران؛ منتشر شده در شماره ۳۱۵، ۹ اسفند.
- گرامیان، سعیده سادات (۱۳۹۹)، «آسیب‌شناسی نظام پاسخ‌گویی در ایران از منظر رئالیسم انتقادی با استناد به الگوی مطلوب در متون دینی»، فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۶، شماره ۳، پاییز.
- گزارش‌های رصدخانه توسعه؛ پویش فکری توسعه، در دسترس در: <https://pooyeshfekri.com/rasadkhane/indexes>

گلپسی، مایکل آلن (۱۳۹۳)، «گفت‌وگویی انتقادی منجر به رفاه و پیشرفت جوامع می‌شود/ نقش گفت‌وگویی انتقادی در توسعه جامعه»، خبرگزاری مهر، ۲۹ تیر، در دسترس در:

<https://www.mehrnews.com/news/۲۳۳۳۶۴۲>

مظاهری، سهراب (۱۳۹۷)، «صلح و جایگاه آن در حیات اجتماعی؛ مروری بر مفهوم جامعه‌شناختی صلح»، نشریه صفیر حیات، شماره بیست‌ودوم و بیست‌وسوم، مهر و آبان/ آذر و دی. مقصودی، مجتبی (۱۳۹۶)، «غلبه گفتمان ادبیات سیاسی نفی؛ مهم‌ترین مانع سیاست‌گذاری صلح در ایران»، در: چکیده مقالات همایش چستی صلح؛ مبانی مفهومی نظری و چشم‌اندازهای راهبردی، انجمن علمی مطالعات صلح ایران.

مقصودی، مجتبی؛ عرب، منیره (۱۳۸۸)، «بررسی تطبیقی جایگاه سیاست خارجی در قانون اساسی ایران، آمریکا، فرانسه، هند، ترکیه و افغانستان»، رهیافت سیاسی و بین‌المللی، سال پنجم، شماره ۱۹، پاییز.

مقصودی، مجتبی (۱۳۹۸)، «چستی مصالحه و مصالحه سیاسی؛ تأملات نظری»، مجمع فلاسفه ایران، تابستان.

مقصودی، مجتبی (۱۳۸۵)، «مشارکت انتخاباتی اقوام در ایران (بررسی موردی؛ انتخابات ریاست جمهوری)»، فصلنامه مطالعات ملی، سال هفتم، شماره ۲۸، زمستان.

مقصودی، مجتبی؛ کمالی دولت‌آبادی، سمانه (۱۳۹۵)، «مصالحه‌جویی سیاسی در ایران و چالش‌های آن (مطالعه موردی دولت چهارم قوام‌السلطنه ۱۳۲۶-۱۳۲۴ و دولت مهندس بازرگان ۱۳۵۸-۱۳۵۷)»، اولین همایش ملی همایش دولت‌پژوهی، واکاوی نظری، کاربردی و آسیب‌شناختی. مقصودی، مجتبی (۱۳۹۹)، «نقش و جایگاه انجمن علوم سیاسی ایران در مسیر ناهموار گفت‌وگویی انتقادی و مصالحه سیاسی در ایران»، در کتاب: نقشه راه دانش سیاست در ایران (به‌اهتمام دکتر مجتبی مقصودی)، تهران: خانه اندیشمندان علوم سیاسی.

ودان، فقیر محمد (۲۰۱۳)، مصالحه ملی؛ اندیشه سیاسی گذار از فرهنگ جنگ به فرهنگ صلح، انتشارات بامیان، فرانسه.

Berdal, Mats (2013), "Peacebuilding and Development", available at: <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/handle/10625/51563>.

Dallmayer, Fred (2003), "Cosmopolitanism, Moral and Political", *Political Theory*, Vol. 31, No. 3, 421-442. DOI: 10.1177/0090591703251909.

<https://knoema.com/atlas/Iran/topics/World-Rankings/World-Rankings/Global-peace-index>

J. Whittaker, David (1999) *Conflict and Reconciliation in the Contemporary World*, London and New York.

Lederach, John Paul (1999), *Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, Washington D.C.: United States Institute of Peace Press.

Mackatiani, Caleb; Imbovah, Mercy & Imbova, Navin (2014), "Peace and Development in Africa: Prospects and Challenges", *International Affairs and*

Global Strategy, Vol.21.

Malley, Kathleen, Andrea Mercurio, Morrison & Twose, Gabriel (2013), *International Handbook of Peace and Reconciliation*, Springer-Verlag New York.

Murphy, Colleen (2010), *A Moral Theory of Political*, Cambridge university press.

Santhirasegaram, Selvarathinam (2008), "Peace and Economic Growth in Developing Countries: Pooled Data Cross-Country Empirical Study", *International Conference on Applied Economics- ICOAE*.

Schaap, Andrew (2005), *Political Reconciliation*, London & New York: Routledge, Washington D.C, Third printing.

Vatanka, Alex (2021), *The Battle of the Ayatollahs in Iran: The United States, Foreign Policy, and Political Rivalry since 1979*, London: I.B. Tauris.

Wolff, Jonas and etc, (2013), *Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (2013)*, "Development for Peace and Security", BMZ Strategy Paper 4/2013 e: 8.

